

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SİYASAL ŞİDDET POLITICAL VIOLENCE IN THE PERIOD OF DEMOCRATIC PARTY

AHMET GÜLEN*

ÖZ

Türk siyasal hayatında siyasî partilerin ortaya çıktığı II. Meşrutiyet döneminden itibaren partiler arasındaki rekabet zaman zaman demokratik rejimlerde yeri olmayan şiddet eylemleriyle şekillenmiştir. 1912'de yapılan genel seçimler İttihatçı-İtilafçı rekabetinin demokratik boyutları aşmasından dolayı şiddet hareketleri ve nizamsızlıklar altında geçmiştir. Cumhuriyet devrinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası döneminde de İzmir ve Antalya'da meydana gelen hadiseler erken demokrasi, çok partili sistem, günlerinde siyasal şiddetin boyutlarını ortaya koymasından dolayı önemlidir. Tek parti devrinde de Tan hadisesi sola karşı yürütülen siyasal şiddetin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. 1945-1950 arası devrede yeniden kurulan partilerle çok partili dönem yeniden başlamış; ancak iktidar muhalefet taraftarları arasındaki olaylar sürmüştür. 1950'de iktidarı ele alan Demokrat Parti zamanında siyasal şiddet eski döneme oranla büyük bir artış göstermiştir. Bu yıllar içinde de siyaset mücadelesi normal seyrinden çıkarak 1952'de Balıkesir'de, 1957'de Gaziantep'te, 1958'de Zile'de 1959'da Uşak, Topkapı ve Geyikli'de, 1960'ta da Kayseri civarında siyasal şiddet örnekleri görülmüştür. Özellikle Demokrat Parti'nin son dört yılında demokratik rejimlerdeki normal seviyenin üzerine çıkan siyasal tansiyon, muhalefet lideri ve Cumhuriyetin kurucu liderlerinden İsmet İnönü'ye saldırılara kadar varan sonuçlara neden olmuş ve sertlik siyaseti 27 Mayıs'ta askerlerin yönetime el koymasına giden süreci de hızlandırmıştır. Dolayısıyla o dönemdeki iktidar ana muhalefet ilişkilerinin bir boyutunu da siyasal şiddet hareketleri oluşturmuştur. Bu çalışmada DP iktidarında muhalefete karşı yürütülen sertlik siyasetinin yanı sıra tarafların olaylara bakış açısı da ele alınmıştır. İki tarafı destekleyen yayın organları bu tür şiddet hareketlerinin nasıl algılandığını göstermesi bakımından çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Yassıada mahkemeleri sırasında görülen Uşak ve Topkapı olayları davası çalışmanın kapsamı dışında kaldığından ele alınmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, İsmet İnönü, Siyasal Şiddet, Topkapı, Uşak, Zile.

ABSTRACT

The rivalry between the political parties has been shaped by acts of violence, which has no place in democratic regimes, from time to time starting from the Second Constitutionalist Period, when political parties emerged in Turkish political life. The general elections in 1912 were held under violent movements and illegalities as the Unionist-Ententist rivalry exceeded the democratic dimensions. The events that took place in İzmir and Antalya during the period of the Free Republican Party, which was established in the Republican era, are important in terms of revealing the aspects of political violence in the days of early democracy and multi-party system. The Tan incident also constitutes an important aspect of the political violence against the left in the single-party period. With the re-established political parties in the period between 1945-1950, the multi-party period started again, but the incidents between the supporters of the government and the opposition continued. During the period of Democratic Party, which came to power in 1950, political violence increased significantly compared to the previous period. During these years, examples of political violence were seen in Balıkesir in 1952, Gaziantep in 1957, Zile in 1958, and Uşak, Topkapı and Geyikli in 1959, and finally around Kayseri in 1960. Especially in the last four years of the Democrat Party, the political tension that rose above the normal level in democratic regimes led to the attacks on İsmet İnönü, the leader of the opposition and one of the founding leaders of the Republic, and the harsh policy accelerated the process leading to the seizure of power by the soldiers on May 27. Therefore, political violence movements formed one dimension of the power-main opposition relations during that period. In this study, in addition to the harsh policy carried out against the opposition during the rule of the Democratic Party, the perspectives of the parties to the events were also discussed. Media organs that support both sides form the basis of the study in terms of showing how such acts of violence were perceived. The Uşak and Topkapı incidents case, which was heard during the Yassıada courts, was not discussed because it was out of the scope of the study.

Keywords: Democratic Party, İsmet İnönü, Political Violence, Topkapı, Uşak, Zile.

* Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 0000-0002-6585-0212.

Extended Abstract

In the political history of Turkey, the phenomenon of political violence is a reality that exists from time to time in the struggle between political parties. It is clear that there are some social and psychological factors in the background of this phenomenon. Fear of losing the elections or the inability of the party that fell from power to move to the opposition are among the main factors in the background of political violence. In election times when the rivalry between the parties increased or the voter support of the party representing the government decreased, intolerance against the press, opposition and even criticism increased, and this was considered the main factor that gave rise to political violence. While it is more difficult to come across examples of political violence especially in Western democracies in the years after 1945, if we accept that the multi-party system started in 1908, in Turkey, which is a relatively younger democracy compared to the West, the Second World War, which was considered as the first multi-party system stage during the Ottoman Empire, The first examples of political violence were seen in the Constitutional Era. The "Elections with Sticks" of 1912 are known as the first case of political violence in the history of Turkish democracy in the modern period. It is also a fact that the political struggle and polarization between the Union and Progress and the Freedom and Entente Party, which represent the two main streams of politics as "Centralist" and "Decentralized" in the 1908 period, shaped Turkish politics especially in the 10 years until 1918. With the transition to the Republic in 1923, political violence has been encountered in different periods and for different reasons in the national sovereignty regime, which continued with a single party during the revolutions and continued with different parties from time to time. Just like the political polarization in the Ottoman Empire period, it has preserved its validity in the democracy period of the Republic period. For example, there was a similar polarization in the days of the Free Republican Party founded by Fethi Bey, one of his close circle, with the support and encouragement of President Mustafa Kemal Pasha. Since this party, which is against the Republican People's Party, represents the two main currents in politics, like the Ottoman Empire period, the relations between the parties were again shaped by polarization, and the result was once again reflected as political violence. For example, the events that took place during Fethi Bey's visit to Izmir in September 1930 are the first political violence in the history of the Republic. During the liberalization period that came in 1945, during the period of President İsmet İnönü of the post-Atatürk era, acts of violence against the left movement, such as the Tan incident, were also observed. With the establishment of the Democrat Party in 1946 under the leadership of Celal Bayar, who was one of the important names of the revolution process and served as the Prime Minister during the Presidency of both Atatürk and İsmet İnönü, the negativities experienced especially during the election process increased the tension in the relations between the parties. Just like the Union and Progress-Freedom and Entente, the Republican People's Party-Free Republican Party, the Republican People's Party and the Democrat Party represented the two main currents in Turkish politics between 1946-1960. However, it should be noted that at the beginning of the multi-party system that started during İsmet İnönü's presidency, that is, during the 1946-1950 period, there was no violence against the notables of this party. Undoubtedly, the transfer of power by the Republican People's Party to the opposition in the free elections in 1950, as a result of the painful democratization efforts, is undoubtedly one of the rare achievements of democracy in the world. In this new period, in the democratic order that continued under the dominance of the Democrat Party, which held power for 10 years, there were incidents of violence against the opposition and even against its leader, former President İsmet İnönü, one of the founders of the Republic of Turkey. In fact, the prevention of İsmet İnönü from speaking in Balıkesir, the stoning incident in Uşak, and the efforts to prevent him from entering Yeşilhisar are the efforts to deprive a leader of the founding staff of the state from his constitutional rights, and in this respect, they are an extraordinary example. The main subject of the study is the echoes of political violence in the DP period, which should never be in question in the regime of national sovereignty, regardless of the reason.

Giriş

19. yüzyılda Tanzimat Fermanı'yla Batılılaşma yolunda önemli bir sürece giren Osmanlı modernleşmesi, 1908'de yeni bir boyut kazanmıştır. 23 Temmuz'da ilan edilen II. Meşrutiyet bir yandan 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konulmasını sağlarken, bir yandan da siyasal partilerin faaliyete geçiş sürecini de başlatmıştır.¹ 1889'da kurulan ve uzun süre gizli bir cemiyet olarak örgütlenen İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet'le beraber Türkiye'nin ilk siyasî partisi olarak ortaya çıkmıştır.² İttihat ve Terakki yapısal olarak bürokrat ve asker kesimin ağırlıklı olduğu bir siyasal oluşumdur. Cemiyet 1902'de Paris'teki kongresinde ayrışma yaşamış ve merkezîyetçiliği savunan grupla, daha liberal bir yaklaşıma sahip olan ve Ademimerkezîyetçiliği savunan grup birbirinden ayrılmıştır.³ 1908'de Ahrar Fırkası adıyla partileşen ademimerkezîyetçiler, İttihat ve Terakki'yle beraber ilk siyasî rekabeti oluşturmuşlardır. Aslında 1908 devrimi sonrasında İttihatçıların amacı "Batı tipi bir Parlamenter sistem kurmaktır."⁴ 1908 seçimlerinde Ahrar Fırkası'nın Meclisi Mebusan'a sadece bir milletvekili kazanabilmesine karşılık çoğunluk İttihatçıların hâkimiyetindeydi.⁵ Osmanlı döneminin bir başka önemli liberal partisi 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır. Ademimerkezîyetçi bu parti de iktidardaki İttihat ve Terakki karşısında güçlü bir muhalefet oluşturmak ve hatta "İttihat ve Terakki iktidarını yıkmak" amacı taşıyordu.⁶

1912'de yapılan ve tarihe "sopalı seçimler" olarak geçen seçimler siyasal şiddetin Türk demokrasi tarihindeki ilk örneklerinden sayılabilir. İlk kez bu dönemde bir siyasî partinin mensuplarına fiili saldırılar yöneltilmiştir. Seçimler sırasında İttihatçılar muhalefet üzerinde baskı kurmaya çalışmışlar, "küfür ve hakaretle" dolu sözlerle yapılan propaganda faaliyetleri tepki çekmiştir. Ancak daha da önemlisi Hürriyet ve İtilaf yanlısı Rıza Tevfik'in darp edilmesidir.⁷ Balkanlardaki Serez'de de seçimler bir hayli olaylı geçmiş ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na mensup olan kişilere saldırılar olurken, Dr. Rıza Nur gibi eski milletvekilleri de İttihatçılar tarafından tartaklanmışlardır.⁸ Sonuçta baskılar altında geçen seçimleri kazanan İttihatçılar, Meclis'te üstünlük kurmuşlar; ancak savaşlarla dolu olan bu dönemde iktidarı muhafaza edememişlerdir. Enver Paşa liderliğindeki İttihatçılar, 1913 yılında Bâb-ı Âli Baskını'yla İtilafçıların desteklediği Kâmil Paşa sadrazamlığındaki hükûmeti devirerek mutlak iktidarını kurmuştur.⁹

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti toprakları işgal edilirken, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen Millî Mücadele sonunda ulaşılan zaferin ardından 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. 1923'te Gazi Paşa'nın başkanlığında kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ile tek partili sistemle siyasal hayatına başlayan Cumhuriyet rejimi, 1924'teki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kurulmasıyla ilk muhalefet partisine kavuşmuştur.¹⁰ CHF ve TCF de İttihatçılar ve İtilafçılar gibi "Merkezîyetçi-Ademimerkezîyetçi" ekolden geliyorlardı. Yani CHF daha otoriter ve Merkezîyetçi bir eğilimi, TCF ise liberal/özgürlükçü ve Ademimerkezîyetçi bir çizgiyi temsil ediyordu.¹¹ Ancak Doğu isyanı nedeniyle kısa süren bu deneyim 1925'te sonlanmış ve yeni bir muhalefet partisi ancak 1930'da kurulabilmiştir. Bu yeni parti bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikleriyle Fethi Bey'in genel başkanlığında kurulan ve adından da anlaşılacağı üzere liberal bir programa sahip olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır (SCF).¹² Yeni muhalefet partisi hem 1929 ekonomik buhranının getirdiği sorunlara alternatif bir çözüm arayışının, hem iktidarın denetlenmesi

¹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 18. Bs., 2009, 78.

² Tarık Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler: 1859-1952*, İstanbul, 1952, 174-175.

³ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*, Ankara: İmge Kitabevi, 3. Bs., 2004, 84.

⁴ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa Yayınları, 1987, 48.

⁵ Tanör, *Osmanlı-Türk*, 156.

⁶ Tunaya, *Türkiye'de Siyasî*, 319-320.

⁷ Tevfik Çavdar, *Müntehib-i Sani'den Seçmene*, Ankara: V Yayınları, 1987, 10.

⁸ Aykut Kansu, *İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi: 1908-1913*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, 327.

⁹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Bs. 2008, 76-77.

¹⁰ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 21. Bs., 2007, 243-245.

¹¹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*, 297.

¹² Akşin, *Kısa Türkiye*, 204.

ihtiyacının ve hem de Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet rejimini çok partili sisteme dönüştürme çabasının bir sonucudur.¹³

SCF lideri Fethi Bey'in 1930 sonbaharında çıktığı Ege gezisi Cumhuriyet tarihinde ilk kez siyasal şiddet gösterilerine sahne olması bakımından önemlidir. Muhalefet lideri İzmir'de büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış; ancak bu manzara karşısında tedirgin olan Vali Kâzım Paşa, Fethi Bey'e gönderdiği telgrafta İzmir'de planladığı konuşmayı yapmamasını istemiş ve aksi halde şehirde güvenliğin sağlanamayabileceğini belirtmiştir.¹⁴ Durumu Mustafa Kemal'e bildiren Fethi Bey'e Cumhurbaşkanı'ndan gelen "nutkunu behemehal söyleyeceksin" mesajıyla beraber emniyetin sağlanmasından hükümetin sorumlu olduğu kaydedilmiştir.¹⁵ Ancak 5 Eylül'de İzmir'de büyük olaylar çıkmıştır. Basındaki haberlere göre iki parti taraftarları arasında çıkan çatışmaya güvenlik kuvvetleri müdahale etmiş, açılan ateş sonucu bir çocuk ölmüş, Anadolu gazetesi ve CHF binası da taşlanmıştır.¹⁶ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikleriyle kurulan bir muhalefet partisi liderinin Vali aracılığıyla konuşmasına engel olmak tipik bir idare baskısı örneği olarak gösterilebilir. Aynı baskı 1930 belediye seçimleri sırasında da yaşanmış ve pek çok yerde SCF'li seçmenlere listelerde isimlerinin olmadığı gerekçesiyle oy kullanılmıyken, bazı illerde Valiler seçmen iradesini etkilemeye çabalamış, Antalya'da ise sandık başlarında olaylar çıkmıştır.¹⁷ Nitekim SCF döneminde muhalefete yapılan baskılar devletin başındaki Mustafa Kemal Paşa tarafından da fark edilmiş ve Gazi, seçimlerle ilgili düşüncesini "Kazanan idare fırkasıdır" sözüyle ifade etmiştir.¹⁸ Seçimlere dair tartışmalar Kasım ayında Meclis'e taşınmış ve SCF lideri Fethi Bey, buradaki sert siyasî tartışmaların ardından partisini feshetmiştir.

Atatürk sonrası dönemde yaşanan "Tan olayı" İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı devrinde siyasî şiddetin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. 4 Aralık 1945 günü sol eğilimli Tan gazetesi "ellerinde bayraklarla, Atatürk ve İnönü resimleri bulunan üniversite gençleri" gazetesinin matbaası ve binasına saldırarak makineleri tahrip etmişlerdir. Aynı gün ABC Kitabevi, La Turquie ve Yeni Dünya gazeteleri idarehaneleri de saldırıya uğramıştır.¹⁹ Sovyet Rusya'nın Boğazlar ve Doğu sınırında taleplerinin gündemde olduğu dönemde meydana gelen bu gelişme sol görüşe karşı CHP tarafından kısırtılan gruplarla yapılan örgütlü bir saldırı olması bakımından önemlidir.²⁰ Bu olay aynı zamanda sol görüşün uzun süre gazeteden mahrum kalmasına neden olmuştur.²¹

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Türkiye'de yeniden çok partili sistem arayışı başlamıştır. Savaşın getirdiği olumsuz ekonomik şartlar, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışmalarının Cumhuriyet Halk Partisi'nde (CHP) muhalefeti açığa çıkarması, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün rejimi demokratikleştirme arzusu gibi etkenlerin yanı sıra harbi Batı'daki demokratik rejimlerin kazanması da ve Türkiye'nin de yeni düzende yerini alma talebi de liberalleşmede önemli faktördür.²² Nitekim CHP'deki tartışmaların sonucunda partiden ayrılan Celâl Bayar ve arkadaşları 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi (DP) kurmuşlardır.²³ Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan gibi eski CHP kökenli siyasetçilerin bulunduğu yeni kurulan muhalefet partisi de liberal programa sahipti ve partinin "Türkiye'de demokrasinin en ileri anlayışla kurulması için mücadele vereceği" de bildirilmiştir.²⁴

DP'nin kuruluşundan kısa süre sonra Türkiye'de seçim takvimi açıklanmış ve yerel seçimlerin yanı sıra milletvekili seçimleri de erkene alınmıştır.²⁵ Cumhurbaşkanı İnönü'nün demecine göre dünya gidişatının

¹³ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*, 329.

¹⁴ Çetin Yetkin, *S.C.F. Olayı*, Ankara: Otopsi Yayınları, 3. Bs., 2004, 240.

¹⁵ Yetkin, *S.C.F. Olayı*, 241.

¹⁶ "İzmir'de Kanlı Nümayişler", *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930, 1; Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*, 333.

¹⁷ Cem Emrence, *Serbest Cumhuriyet Fırkası: 99 Günlük Muhalefet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Bs., 2014, 173.

¹⁸ Yetkin, *S.C.F. Olayı*, 266.

¹⁹ "İstanbul'da iki gazete idarehanesi harap oldu", *Ulus*, 5 Aralık 1945, 1., "Komünizm aleyhine dün büyük bir nümayiş yapıldı", *Vatan*, 5 Aralık 1945, 1.

²⁰ Hıfzı Topuz, *II. Meşrutiyetten Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, 181-184.

²¹ Ahmet Gülen, *Ne İçindeyiz Ne Dışında: Mülakatlarla Yakın Tarihimiz*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2021, 84.

²² Karpat, *Türk Demokrasi*, 127; Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*, 447-448.

²³ "Demokrat Parti'nin Programı dün Hükümete verildi", *Ulus*, 8 Ocak 1946, 1.

²⁴ Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, 13.

²⁵ Karpat, *Türk Demokrasi*, 141.

belirsizliği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üzerine yapılan yoğun tartışmalar erken seçimi zorunlu kılmıştır.²⁶ Ancak 21 Temmuz'da yapılan seçimler iktidar partisi lehine usulsüzlükler ve muhalefet aleyhine baskı iddiaları altında geçmiştir. İlk tek dereceli seçimlerde Ankara'da DP'ye verilen oyların CHP'ye yazıldığı ileri sürülmüş, DP mensupları da farklı yerlerde yapılan baskılardan şikâyet etmişlerdir.²⁷ 1947'de yapılan muhtar seçimlerinde de siyasal şiddet örnekleri yaşanmış ve Mersin'e bağlı Arslanköy'de seçimi DP adaylarının kazanması üzerine çıkan olaylara jandarmanın müdahalesiyle yaralananlar olmuştur.²⁸ Ancak 1950'de yapılan ve adli teminat hakkı, gizli oy açık tasnif ilkesinin yer aldığı seçimlerde DP iktidarı ele almış ve 27 senelik CHP dönemi sona ermiştir.²⁹

Demokrat Parti Döneminde Siyasal Şiddetin İlk Örnekleri: Balıkesir Olayları

1950'den 1952'ye kadar yeni iktidarla CHP muhalefeti arasında münasebetler zaman zaman gerilimli geçmiştir. CHP'nin tek parti döneminde elde ettiği mal varlığının Hazine'ye devri için atılan adımlar, 1951'de Halkevleri'nin kapatılması gibi DP'nin attığı bazı adımlar taraflar arasında şiddetli tartışmalara neden olmuştur.³⁰ Ayrıca eski Cumhurbaşkanı ve yeni muhalefet lideri İsmet İnönü'nün devlet dairelerine asılan resimlerinin kaldırılması kararı Malatya'da gerginliğe neden olmuştur. Resmin belediye binasından kaldırılmaması üzerine güvenlik güçleri tarafından zor kullanılarak indirilmesi CHP'nin tepkisine yol açmıştır.³¹ Ayrıca DP dönemindeki bazı uygulamalar da gericiğe taviz verildiği şeklinde değerlendirilmiştir. Arapça ezan uygulamasına dönüş, ardından yurdun farklı yerlerindeki Atatürk heykellerine karşı Ticani tarikatı mensuplarının saldırıları DP iktidarına karşı eleştirileri arttırmıştır.³² Aynı zamanda 1948'de DP'den ayrılanlar tarafından kurulan Millet Partisi'nin (MP) bünyesinde Atatürk devrimleri karşıtı unsurlara yer verdiği gerekçesiyle kapatılması için harekete geçilmiştir.³³

1952 yılı sonbaharında CHP lideri İsmet İnönü'nün Ege'ye yaptığı seyahat olaylı geçmiştir. Ekim ayı başında açıklanan programda İnönü'nün vapurla İzmir'e hareket edeceği, burada bir konuşma yaptıktan sonra Menemen üzerinden Manisa'ya gideceği, ilçelere uğradıktan sonra Balıkesir'e geçeceği bildirilmiştir.³⁴ İnönü'nün izleyeceği rota, 1930'da kendisi Başbakanken SCF lideri Fethi Bey'in izlediği rotayla hemen hemen aynıdır. İsmet İnönü, seyahate İstanbul'dan Ege vapuruyla başlamış; ancak İzmir vapuru saat 11:00'de kalkması gerekirken 14:00'de hareket etmiştir. İlgililer gecikme nedeninin gemiye alınacak yükten kaynaklandığını ifade etmişlerdir.³⁵ Bir başka habere göre rötar makinelerdeki arızadan kaynaklanmıştır.³⁶ İnönü yoldayken İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal, şehirde elektriklerin hiçbir suretle kesilmemesi için ilgili kurumlara talimat vermiştir. CHP Genel Başkanı'nın seyahat programı açıklandığı sırada DP İzmir İl Başkanı Burhan Maner, "Gafil yolcu" başlığıyla yazdığı makalesinde program dahilinde Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın mezarını ziyaret edecek İnönü'yü eleştirerek, "...Devlet Başkanlığın zamanında İzmir[']e yaptığın sayısız seyahatlerde bir defa bile olsun ziyaretine gitmediğin bu mezarda şimdi ne arıyorsun?..." diye sormuştur.³⁷ Bu ifadeler DP'lileri İnönü'nün Ege'ye gelişine ilişkin değerlendirmelerine dair bir fikir vermesi açısından önemlidir.

İsmet İnönü, 5 Ekim günü öğle saatlerinde geldiği İzmir'de vatandaşlara hitap ederek DP iktidarına uyarılarda bulunmuştur. Muhalefet lideri, Halkevleri'nin kapatılmasının Türk kültür hayatına vurduğu darbeden söz ettikten sonra sözü CHP'nin mal varlığına el koyma girişimlerine getirerek, "*Hususî kanun yolu ile siyasî partileri kaldırmak sevdası meş'um maceradır*" demiştir.³⁸ İnönü DP'nin partizan idaresinden de şikâyet ederek, "*Siyasî emniyetimize kastedilmesini kabul etmeyiz. Haklarımızı müdafaa edeceğiz. Hususi kanunlarla Anayasa'nın verdiği*

²⁶ "İnönü'nün Mühim Nutku", *Ulus*, 6 Mayıs 1946, 1.

²⁷ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, 90.

²⁸ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1966, 418.

²⁹ "C.H.P. iktidarı devrediyor", *Ulus*, 16 Mayıs 1950, 1; Eroğul, *Demokrat Parti*, 45; Karpat, *Türk Demokrasi*, 201.

³⁰ Eroğul, *Demokrat Parti* 63., Albayrak, *Türk Siyasi*, 209.

³¹ "Malatya'da teessür ve infial uyandıran hadise", *Ulus*, 11 Ekim 1950, 1.

³² "Ezana Ait Tasarı Dün Kanunlaştı", *Zafer*, 17 Haziran 1950, 1; "Atatürk heykeline menfur bir saldırı daha yapıldı", *Ulus*, 27 Haziran 1951, 1.

³³ Albayrak, *Türk Siyasi*, 231.

³⁴ "İnönü 4 Ekim[']de İzmir[']e gidecek", *Dünya*, 1 Ekim 1952, 1-5.

³⁵ "İnönü'nün bindiği vapuru tam 3 saat beklettiler," *Dünya*, 5 Ekim 1952, 1.

³⁶ "İnönü bugün bir nutuk söyli[e]yecek", *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1952, 1.

³⁷ "İnönü bugün bir nutuk söyli[e]yecek", *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1952, 5.

³⁸ "İnönü'nün İzmir nutku", *Ulus*, 6 Ekim 1952, 1.

hayat hakkı bir partiden alınamaz” dedikten sonra şu ifadeleri kullanmıştır: “Zulüm ile partizan ihtiraslarını tatmin etmek yanlış yoldur, Türklerin nihayete kadar zulme boyun eğeceklerini zannetmek yanlış hesaptır, nifak bir defa patlarsa çok uzun sürer ve derin yaralar açar” demiştir.³⁹

İsmet İnönü'nün İzmir'deki konuşması Demokratlar arasında büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Başbakan Adnan Menderes, bu konuşmanın bir “ihtilâl beyannamesi” olduğunu söyledikten sonra “İnönü ağır bir mesuliyet altına girdiğini bilmelidir” demiştir. Menderes şöyle konuşmuştur: “C.H.P. Genel Başkanının memleketin bir tehlike karşısında bulunduğundan ve nifak birdenbire patlarsa çok uzun sürmesinden bahsetmesini vahim bir tehdit ve iktidarın kanun dışı sayılmasını telkine yeltenmesini ise ağır ve ciddi bir tahrik olarak kabul etmekteyiz.”⁴⁰ İnönü'nün Ege gezisinin ilk durağı olan İzmir'deki konuşması ve buna Menderes'in verdiği cevap seyahatin sonraki duraklarında yaşanacak olayların bir göstergesi olarak görülebilir.

CHP Genel Başkanı'nın Ege seyahati DP'liler arasında tepkiyle karşılanıyordu. Turgutlu'da bir açıklama yapan DP Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, İnönü için “Gelirse ağzının payını alır” demişti.⁴¹ Nitekim İsmet İnönü'nün Manisa'da konuşma yapacağı alanda CHP ve DP yanlıları arasında olaylar çıkmıştı. Manisa'da İnönü'nün gelişinden evvel Demokratlar tarafından asılan döviz ve pankartlarda onun Cumhurbaşkanlığı dönemindeki uygulamaları eleştiriliyordu. Şehirde partiler arasındaki havanın “gergin” olduğu da kaydedilmiştir.⁴² Basına yansıyan haberlere göre İnönü konuşurken, “Yürüyün Demokratlar hücum” nidalarıyla harekete geçen DP rozetli 20 kişi CHP'lilere saldırmışlardır. CHP Manisa İl Binası'na da taşlı bir saldırıda bulunmuş ve gece İnönü'nün kalacağı odanın koruma altına alındığı bildirilmiştir.⁴³ Cumhuriyet'in haberine göre Manisa'da olay çıkabileceğine dair ihbarlara karşın güvenlik güçleri ortada görünmemişler ve çatışmalara müdahale etmemişlerdir. Manisa olaylarının başlangıcı da CHP'lilerin taşıdıkları büyük bir Türk bayrağı üzerine DP'lilerin propaganda bayrağının düşmesinden kaynaklanmış ve taraflar uzun süre çatışmışlardır. CHP binasına saldırı sırasında içeride kalan gazeteciler pencerelerden atlayarak Valiye giderek can güvenliği teminatı istemişlerdir.⁴⁴ Dünya gazetesinin haberinde de ellerinde bıçak olan saldırganların Manisa'da olay çıkardıkları, gazetecilere saldırdıkları, bazı gazetecilerin mahsur kaldıkları CHP binasından ancak camlardan atlayarak çıkabildikleri ve Validen yardım istedikleri belirtilmiştir.⁴⁵ İktidar basınında olayları CHP'lilerin çıkardığı ve DP mensuplarının dövüldüğü savunulmuştur. Haberde ayrıca Manisa'da 5 bin DP'linin İnönü'yü karşıladığından ve İnönü aleyhindeki dövizlere CHP'lilerin saldırdığından söz edilmiştir.⁴⁶ Bu ifadeler en azından CHP'nin Manisa mitinginin ve İsmet İnönü'nün konuşmalarının DP'liler tarafından sabote edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Ancak asıl büyük hadiseler Balıkesir'de meydana gelecektir.

İsmet İnönü, Balıkesir'e gelmeden önce şehirdeki Demokratlar, CHP'nin miting yapacağı alanda ve farklı bir saatte karşı miting düzenlemek üzere Valiliğe yaptıkları başvurudan olumlu cevap almışlardır.⁴⁷ Daha İnönü gelmeden önce Balıkesir'deki DP'lilerin “hummalı bir propaganda faaliyetine” girdiklerinden ve şehirde gerginlik çıkmasından endişe edildiği haber verilmiştir.⁴⁸ Ege'de iktidarı destekleyen gazetelerde de “Balıkesir'in tarihî ve şimdiden heyecan uyandıran” bir düelloya tanık olacağından ve DP'li milletvekillerinin de şehre geldiklerinden söz edilmiştir.⁴⁹ Demokratlar ayrıca İnönü'nün konuşmasından sonra başlayacak olan kendi mitinglerine “partililerin rozetleriyle katılmaları için hoparlörlerle” çağrı da yapmışlardır.⁵⁰ Kısacası aslında henüz seçim ortamının bulunmadığı bir dönemde muhalefet liderinin Balıkesir'de yapacağı konuşmaya yanıt vermenin DP'liler için büyük önem kazandığı haberlerden anlaşılmaktadır. Öyle ki, İstanbul Milletvekili ve Menderes'in yakınlarından Mükerrrem Sarol'un dahi Balıkesir'e gelerek İnönü'ye karşı cevap niteliğinde bir konuşma yapacağından da söz edilmiştir.⁵¹

³⁹ “İnönü'nün İzmir nutku”, *Ulus*, 6 Ekim 1952, 1.

⁴⁰ “Başbakanın Tahrik ve tehditlere cevabı”, *Zafer*, 7 Ekim 1952, 1.

⁴¹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: DP'nin Altın Yılları: 1950-1954*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990, 193.

⁴² “Manisa'da dünkü müessif hadiseler”, *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1952, 6.

⁴³ “Manisa'da hazin ve müessif hadiseler”, *Ulus*, 8 Ekim 1952, 1-2; Albayrak, *Türk Siyasi*, 246.

⁴⁴ “Manisa'da dünkü müessif hadiseler”, *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1952, 6.

⁴⁵ “Manisa sokaklarında eli bıçaklı tahrikçiler”, *Dünya*, 8 Ekim 1952, 5.

⁴⁶ “Cevap ver: 1946'da seçildiniz mi?”, *Zafer*, 8 Ekim 1952, 1.

⁴⁷ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 123; Toker, *DP'nin Altın*, 95.

⁴⁸ “İnönü bugün Balıkesir'de konuşacak”, *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1952, 1-6.

⁴⁹ “Balıkesir'de C.H.P. nin telâşi”, *Yeni Asır*, 8 Ekim 1952, 1.

⁵⁰ “Balıkesir'de C.H.P. nin telâşi”, *Yeni Asır*, 8 Ekim 1952, 8.

⁵¹ “Balıkesir'de C.H.P. nin telâşi”, *Yeni Asır*, 8 Ekim 1952, 8.

8 Ekim'de Balıkesir'deki olayları iktidar ve muhalefet basınından daha ılımlı ve objektif haber/yorumları ön plana çıkan Cumhuriyet'ten izlemek yararlı olacaktır. Ulus'a göre "DP milletvekillerinin yukarıdan aldıkları emre uyararak hazırladıkları tertipler kötü netice vermiş ve vatandaşlarla polise saldıran DP'liler iki kişiyi yaralarken, bir polis bıçaklanmıştır.⁵² CHP'lilerin iddiasına göre Sarol ve Emin Kalafat'ın "hazırladıkları tertip" DP Balıkesir milletvekillerince idare edilmiş ve DP'liler "İzmir konuşmasının olayları hazırladığı" havasını şehre yaymışlardır.⁵³ Olayların başlangıcında CHP mitinginin olduğu alana "ellerinde dövizlerle Demokratlar girmişler" ve CHP'lilerin arasına girmişlerdir. CHP'li Merkez İlçe Başkanı Nejat Sarıca kendi partilerine "tahriklere kapılmama" uyarısı yaparken, ona tepki gösteren DP'liler CHP'lilerdeki pankartları yırtmışlar ve hadiseler başlamıştır.⁵⁴ Adı "Kasım" olan bir CHP'li Demokratlar tarafından dövülmüş, olaylar sırasında bir komiser de bıçakla yaralanmıştır. İnönü'nün konuşma yapacağı kürsü DP'lilerce "işgal" edilmiş ve iktidar partisi adına toplantıyı açtığını söyleyen Sıtkı Yırcalı, CHP liderine sert eleştiriler yöneltmiştir.⁵⁵ Şehirde çıkan olaylar üzerine Vali Nurettin Aynuksa, İsmet İnönü'yü Balıkesir'e 17 kilometre mesafede karşılamış ve ondan kente gelmemesini rica etmiştir.⁵⁶ Vali, muhalefet liderine geldiği takdirde çıkabilecek olaylardan sorumluluk alamayacağını da bildirmiştir.⁵⁷ İsmet İnönü, "neden iki partiye aynı anda aynı yerde miting izni verdiğini" sorduğu Aynuksa'dan "İçtimaatı Umumiye Kanunu'na göre toplantılara izin verdiğini" yanıtını almıştır. ⁵⁸ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Aynuksa ile görüşükten sonra Balıkesir'e girmeyerek Bursa'ya geçmiştir. ⁵⁹

DP'nin yayın organı Zafer de olaylar tamamen farklı yansıtılarak CHP'liler suçlanmıştır. Olayların çıkış nedeninin İsmet İnönü'nün İzmir'deki sözleri olduğunu ileri süren gazete, Vali Nurettin Aynuksa'nın aynı yöndeki demecine yer vererek, CHP'lilerin çıkardığı olaylarda bir komiser dışında DP mensubu bir vatandaşın da vurulduğu haber verilmiştir. Haberde "koyu Demokrat Parti merkezi olan Balıkesir'e giremeyen İnönü Bursa'ya kaçtı" vurgusuyla CHP liderinin farklı bir şehre gittiği de duyurulmuştur.⁶⁰ Ulus gibi Zaferde de DP mensuplarının "akın akın Balıkesir'e geldiklerinden" söz edildikten sonra "15 bin Demokratın tek maksadının muhalefet liderini" dinlemek olduğu ifade edilmiştir. CHP'li Sarıca'nın "DP'lilerin saldırı niyetinden" söz eden konuşması üzerine meydanın karıştığı ve o esnada da bir DP'li ve komiserin bıçakla yaralandıkları da duyurulmuştur.⁶¹ Ayrıca İnönü'nün Balıkesir'e neden gelmediğini de yazan Zafer'e göre Demokratların kalabalığı karşısında ürken CHP'liler genel başkanlarına haber vermeye gitmişlerdir. Vali Aynuksa ise İnönü'ye "her tür önlemin alındığını ve Balıkesir'e konuşmak üzere gelebileceğini" söylemiştir. Ancak haberin asıl ilginç tarafı İnönü'nün "Balıkesir'de 15 bin DP'linin kendisini beklediğini öğrendiği anda fenalık geçirerek bayıldığını" yazan satırlardır.⁶² CHP Genel Başkanı ancak yanındaki arkadaşlarının "yüzüne su serpmesiyle aylabilmiştir."⁶³

Balıkesir'de çıkan hadiseler Cumhuriyet gazetesinde geniş yer bulmuştur. Olayların nasıl başladığından söz edilen habere göre CHP'liler İnönü'nün saat 16:00'da eski belediye meydanında konuşacağı yerde DP'nin de toplantı yapacağını öğrenmeleri üzerine mitinglerini Cumhuriyet alanına taşımışlardır. O sırada CHP ve DP rozetli vatandaşların gezdiği Balıkesir sokaklarında "İnönü'nün Cumhurbaşkanı iken diktatörlükle ülkeyi idare ettiğini" ileri süren beyannameler dolaştırılmıştır.⁶⁴ DP'li Balıkesir milletvekillerinin aralarında İl Başkanı Sıtkı Yırcalı da olduğu halde heyetlerle şehri gezdikleri ve CHP merkezinden geçerken "uygunsuz hareketlerde buldukları" da ifade edilmiştir.⁶⁵ Haberde CHP'li Sarıca'nın İnönü'yü dinlemeye gelen DP'lilere teşekkür ettiği, fakat onun bu sözlerinin iktidar yanlılarınca "susturulmaya çalışıldığı" da yer almıştır. Alanda kavganın çıkış nedeni olarak bir DP'linin yaşlı bir CHP'liye "iktidara gelip gene milleti dinsiz mi yapacaksınız?" ifadelerinden sonra başlayan saldırı gösterilmiştir.⁶⁶ CHP'lilere kırılan sopa ve yırtılan flama parçalarının

⁵² "Toplantı yeri kürsüsü D.P. tarafından işgal edildi", *Ulus*, 9 Ekim 1952, 1.

⁵³ "Toplantı yeri kürsüsü D.P. tarafından işgal edildi", *Ulus*, 9 Ekim 1952, 4.

⁵⁴ "Toplantı yeri kürsüsü D.P. tarafından işgal edildi", *Ulus*, 9 Ekim 1952, 4.

⁵⁵ "Toplantı yeri kürsüsü D.P. tarafından işgal edildi", *Ulus*, 9 Ekim 1952, 4.

⁵⁶ "Toplantı yeri kürsüsü D.P. tarafından işgal edildi", *Ulus*, 9 Ekim 1952, 4; Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991, 98.

⁵⁷ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevki C: 2*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1967, 43.

⁵⁸ "Toplantı yeri kürsüsü D.P. tarafından işgal edildi", *Ulus*, 9 Ekim 1952, 4.

⁵⁹ İsmet İnönü, *Defterler I.C. (1919-1973)*, (Haz. Ahmet Demirel), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3. Bs., 2005, 567.

⁶⁰ "Balıkesir'de Demokratları bıçakladılar", *Zafer*, 9 Ekim 1952, 1.

⁶¹ "Balıkesir'de Demokratları bıçakladılar", *Zafer*, 9 Ekim 1952, 3.

⁶² "Balıkesir'de Demokratları bıçakladılar", *Zafer*, 9 Ekim 1952, 3.

⁶³ "Balıkesir'de Demokratları bıçakladılar", *Zafer*, 9 Ekim 1952, 3.

⁶⁴ "Balıkesir de Üzücü Hâdiselere Sahne Oldu", *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1952, 1.

⁶⁵ "Balıkesir de Üzücü Hâdiselere Sahne Oldu", *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1952, 5.

⁶⁶ "Balıkesir de Üzücü Hâdiselere Sahne Oldu", *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1952, 5.

atıldığı ve arbede esnasında yere düşen Türk bayrağını kaldırmak isteyen bir polisin kalçasından yaralandığı da ayrıntılar arasındadır.⁶⁷ Şehir meydanındaki ikinci kavgada da büyük kargaşa yaşandığı ve kavganın ordu binasında olan Amerikan askerlerince fotoğraflandığı belirtilmiştir. CHP'lilerin konuşmaktan vazgeçmeleri üzerine hazırlanmış kürsüye çıkan DP mensupları muhalefeti sert sözlerle eleştirmişler ve Atatürk Anıtı'na koymak için hazırladıkları çelengi parçalamışlardır.⁶⁸ Olaylar üzerine Balıkesir'e girmeden Bursa'ya geçen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, kısa açıklamasında şunları söylemiştir: *"Birkaç günden beri uğradığımız tecavüzler Balıkesir'de azami haddini buldu. Toplanma ve konuşma fiilen imkânsız hale geldi. Hükûmetten hakkımız olan himayeyi göremedik. Büyük bir tertibe maruz kaldığımız anlaşılıyor. Bu şartlar altında seyahatimi şimdilik kestim."*⁶⁹

Ana muhalefet lideri İsmet İnönü'nün Ege seyahati sırasında meydana gelen olaylar büyük yankı uyandırmış, yorumlarda "gelişmelerin vatanseverleri müteessir ettiği" bildirilmiştir. Cumhurbaşkanı Bayar'ın Başbakan Adnan Menderes'le görüşerek gelişmeler hakkında bilgi aldığı, DP idare heyetinin de olaylara dair bir beyanname yayınlamasının muhtemel olduğu da sızan haberler arasındadır.⁷⁰ Görüşme sırasında Bayar ve Menderes arasında tartışma yaşandığı da ileri sürülmüştür.⁷¹ CHP liderinin dokunulmazlığının kaldırılması için İzmir Savcılığı'nın Adalet Bakanlığı'na başvurduğu iddia edilmişse de bu savlar doğrulanamamıştır.⁷²

Ege olayları üzerine görüşlerini açıklayan Köylü Partisi yetkilileri DP'lilerin baskı usulüne başvurduklarından söz ederek, *"Türkiye'de demokrasinin fiilen yerleşmesi için yılmadan yeni bir mücadeleye girilmesi"* gerektiğini vurgulamışlardır.⁷³ MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı da açıklamasında DP'nin muhalefete karşı tutumunu eleştirerek, *"Siyasette zorbalık memlekette yangın çıkarmak demektir. Yangın bir kere başlayınca nerede duracağını ve kimlerin evinin yanacağını kimse tahmin edemez."* demiştir.⁷⁴ Ege'deki olayları değerlendiren İnönü'nün eski mesai arkadaşlarından ve eski TCF mensuplarından Dr. Adnan Adıvar, meselenin *"soğukkanlılıkla tahlil edilmesi"* gerektiğini ve demokrasilerin gelişim aşamasında bu tür şeylerin görülebileceğini ifade etmiş, Fransa'da ve Osmanlı Devleti zamanında *"daha vahim olayların görüldüğünü"* savunmuştur.⁷⁵ Bir dönem "Millî Teminat Andı" okunduğu zaman da iktidardaki CHP hükûmetini tahammüllü olmaya davet ettiklerini ifade eden Adıvar, şimdi de aynı çağrışı iktidardaki DP'ye karşı yaptıklarını vurgulamıştır. Adnan Adıvar, iktidar ve muhalefet mensuplarına sorunları TBMM'de dile getirmelerini ve sokaklarda *"heyecanlı nutuklardan kaçınmalarını"* da tavsiye etmiştir.⁷⁶ Ancak DP döneminin sonlarına doğru başka siyasal şiddet örnekleri sergilenecektir.

1957 Seçimleri Döneminde Meydana Gelen Gaziantep Olayları ve Yankıları

1954 yılı Mayıs ayında yapılan seçimlerden güçlenerek çıkan DP iktidarı 1956'da çıkardığı kanunlarla otoriter rejime yönelmiştir. Bu kanunlar arasında en önemlilerden birisi siyasî partilerin faaliyetlerini sınırlayan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'dur. Bu kanunla seçim zamanı dışında partilerin açık hava toplantısı yapmaları yasaklanmış, kapalı alanlardaki toplantılar *"en büyük mülki idare amirinin iznine"* bağlanmıştır.⁷⁷ Kanuna uygun olmayan toplantıların dağıtılması için polise *"hedef gözetmeden ateş açabilme"* yetkisi tanınmış, kanuna aykırı hareket edenlerin ise suçun durumuna göre değişen hapis ve para cezalarına çarptırılmaları da öngörülmüştür.⁷⁸ Ayrıca yeni basın kanunuyla gazeteler üzerindeki baskılar arttırılmış, Feyzioğlu hadisesiyle üniversitelerin özerkliği ilkesi zedelenmiştir.⁷⁹ 1956'nın *"DP iktidarının demokratik kurumları yok ettiği ve Türkiye'nin demokrasiden uzaklaştığı bir sene olduğu"* vurgulanmıştır.⁸⁰ 1955 yılından itibaren aynı zamanda ekonomide de sıkıntılar arttığı bir döneme de girilmiştir. Dış ödemeler açısından yaşanan zorluklar, yeni

⁶⁷ "Balıkesir de Üzücü Hâdiselere Sahne Oldu", *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1952, 5.

⁶⁸ "Balıkesir de Üzücü Hâdiselere Sahne Oldu", *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1952, 5.

⁶⁹ "İnönü Bursa'da", *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1952, 1; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*: III. C., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968, 121.

⁷⁰ "Bayar, son hadiseler hakkında izahat aldı", *Vatan*, 10 Ekim 1952, 1.

⁷¹ "Mürettep hadiseleri tevîl için formül aranıyor", *Dünya*, 11 Ekim 1952, 1.

⁷² "D. Parti Genel İdare Kurulu dün akşam durumu konuştu", *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1952, 1.

⁷³ "Köylü Partisi de dün görüşünü açıkladı", *Dünya*, 12 Ekim 1952, 1.

⁷⁴ "Millet Partisi de tenkit ediyor", *Ulus*, 17 Ekim 1952, 3.

⁷⁵ A. Adnan Adıvar, "Son Demokrasi Cilveleri", *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1952, 2.

⁷⁶ A. Adnan Adıvar, "Son Demokrasi Cilveleri", *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1952, 2.

⁷⁷ Eroğul, *Demokrat Parti*, 122.

⁷⁸ Albayrak, *Türk Siyasi*, 288.

⁷⁹ Erer, *On Yılın*, 274, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu, DP'yi eleştirdiği için bakanlık emrine alınmıştı. Eroğul, *Demokrat Parti*, 121.

⁸⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev. Ahmet Tetik, İstanbul: Hil Yayın, 3.bs., 2007, 83.

borçlanma imkânlarını ortadan kaldırmış ve ithal kısıtlamalarıyla beraber pek çok ihtiyaç maddesi bulunamamıştır. Gaz, yedek parça, kahve gibi malların piyasadan çekilmesi karaborsa, kuyruklar, ihtikâr gibi sorunlara yol açmıştır.⁸¹ Yeni seçimler öncesinde CHP ve diğer muhalefet partileri arasında zaman zaman işbirliği çabaları olmuşsa da hem partiler arasındaki anlaşmazlıklar ve hem de DP iktidarının çıkardığı yeni seçim kanunuyla işbirliği yapılamamıştır.⁸²

1957 yılında DP döneminin 3. seçimleri erkene alınmış ve TBMM tarafından 27 Ekim tarihinde yapılması kabul edilmiştir. Seçim günü oy verme işlemi devam ederken ilgili kanuna aykırı olarak saat 14:00'ten itibaren radyoda sonuçlar verilmeye başlanmıştır. Yüksek Seçim Kurulu'nun yayınların durdurulması talebine rağmen radyodan neticelerin açıklanması devam etmiştir.⁸³ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, açıklamasında "*DP'nin seçim emniyetini radyo ve kütükler vasıtasıyla bozduğunu*" ifade etmiştir.⁸⁴ Nitekim seçimlerdeki elektrikli hava Gaziantep'te olaylar çıkmasına yol açmış, sonuçlara itiraz eden vatandaşlar resmî dairelere saldırmıştır.⁸⁵ Olaylar, seçimlerin tam liste CHP tarafından kazanıldığına ilanından sonra Nizip'te DP lehine yapılan itiraz sonucu bu kez iktidar partisinin Gaziantep'te kazandığının açıklanması üzerine çıkmıştır.⁸⁶ 29 Ekim törenleri sırasında Gaziantep'te olaylar devam etmiştir. Törene katılmak isteyen CHP'lilerin Vali talimatıyla alan dışına çıkarılması ve üzerlerine su sıkırılması üzerine başlayan olaylarda belediye binasına giren CHP'li vatandaşlar burayı tahrip edip sonrasında DP binasına saldırmışlardır. Güvenlik güçlerinin müdahalesi ve açılan ateş sırasında bir çocuk ölmüş, şehre giren zırhlı askerî birlikler vaziyete hâkim olurken, sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.⁸⁷ Sokağa çıkma yasağının ardından jetler şehrin üzerinde alçak uçuş yapmış ve sonrasında olaylarla ilgili görülen kişiler gözaltına alınmıştır.⁸⁸

Olaylar üzerine Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf gönderen İsmet İnönü, "*Bütün dünyaya gazi adlarını tanıtmış bir vatandaş kitlesine karşı kendi evlatlarının tayyare ve silahlarını kullanmak şiddetini derhal durdurmanızı talep ederim*" demiştir.⁸⁹ Gaziantep olayları iktidar tarafından "*devlete karşı bir isyan girişimi*" olarak değerlendirilmiştir. Başbakan Menderes, muhalefetin seçim sonuçlarını kabul etmesi gerektiğini söyleyerek, "*olay çıkarmaya yeltenenlere izin vermeme kararlılığında olduklarını*" söylemiştir.⁹⁰ Olaylarla ilgili oldukları gerekçesiyle DP'lilerin tanıklıklarıyla tutuklanan CHP'li Ali İhsan Göğüş, Cemil Sait Barlas gibi isimler halkı isyana teşvik suçlamasıyla tutuklanmışlar ve idam talebiyle yargılandıkları davada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefetten tutuksuz yargılanmışlar ve 27 Mayıs'tan sonra davanın düşmesiyle serbest kalmışlardır.⁹¹ Ne var ki 1957 seçimleriyle DP iktidarı Meclis'te azınlık durumuna düşmüş, CHP'nin başını çektiği muhalefet partileri Parlamento'da moral üstünlüğünü ele geçirmiştir.⁹²

Partiler Arasında Artan Gerilimin Sonucu: İsmet İnönü'nün Zile Seyahatindeki Şiddet Olayları

1957 seçimlerinden sonra iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler gergin bir seyirde devam etmiştir. TBMM içtüzüğünde yapılan köklü değişiklikler muhalefet denetimini zorlaştırmış, 4 Ağustos 1958 tarihli devalüasyonla da Türk lirasının değeri düşürülmüştür.⁹³ İnönü, 1958'de ekonomiye ilişkin eleştirilerinde "*DP iktidarının devleti Osmanlı zamanındaki gibi borç sarmalına sürüklediğini ileri sürmüş ve buna rağmen ortada eser olmadığını ve vatandaşın zorda olduğunu*" ifade etmiştir.⁹⁴ Aynı sene Irak'ta meydana gelen ihtilal sonucu krallığın yıkılarak Başbakan Nuri Sait'in öldürülmesi Türk siyasetindeki tartışmaları da etkileyecektir.⁹⁵ Başbakan Menderes, Balıkesir'deki bir konuşmasında muhalefetin tıpkı Irak'taki gibi bir ihtilal hazırlığında

⁸¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, 395.

⁸² Hikmet Bilâ, *CHP Tarihi: 1919-1979*, Ankara: Doruk Matbaacılık Sanayii, 1979, 303-304; "İşbirliğini önleyici kanun yürürlükte", *Ulus*, 14 Eylül 1957, 1.

⁸³ "Radyolar kanuna aykırı yayın yaptı", *Ulus*, 28 Ekim 1957, 1-5.

⁸⁴ "İnönü'nün geceki demeci", *Ulus*, 28 Ekim 1957, 1.

⁸⁵ Eroğul, *Demokrat Parti*, 127., Erer, *On Yılın*, 274.

⁸⁶ Emin Karakuş, *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözüyle: İşte Ankara*, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977, 391.

⁸⁷ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye: 1957-1960*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2.bs., 1992, 16-17.

⁸⁸ Karakuş, *İşte Ankara*, 392.

⁸⁹ "İnönü'nün Adnan Menderes'e iki telgrafi", *Ulus*, 30 Ekim 1957, 1.

⁹⁰ "C.H.P. hadiseler çıkarmı[a]ya yelteniyor", *Zafer*, 30 Ekim 1957, 1.

⁹¹ Ali İhsan Göğüş, *Hep İsmet Paşa'nın Yanında*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008, 79.

⁹² Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, Ankara: İmge Kitabevi, 3. Bs., 2004, 70.

⁹³ Eroğul, *Demokrat Parti*, 139-141., "Türk parasının değeri dolaylı olarak yüzde 322 düşürüldü", *Ulus*, 5 Ağustos 1958, 1.

⁹⁴ "İktidardan hesap istemek vazifemizdir", *Ulus*, 7 Temmuz 1958, 1.

⁹⁵ "Irak'ta saltanat ve hükümet yıkıldı, cumhuriyet ilan olundu", *Ulus*, 15 Temmuz 1958, 1.

olduğundan söz ederek buna izin vermeyeceklerini söylemişti.⁹⁶ Menderes, Zile olaylarından kısa zaman önceki bir konuşmasında da muhalefetin “kin ve nifak cephesine karşı vatan cephesi kurulması” ihtiyacından söz etmişti.⁹⁷ Ayrıca İsmet İnönü’nün kendisinden hesap soracak mevkide olmadığını da söyleyen Menderes, CHP liderini ciddi bulmadığını da sözlerine eklemiştir.⁹⁸ İnönü ise Sivas’taki konuşmasında “demokrasilerde sükûnetle gelip gitmeyi öğrenen muvaffak olur” diyerek Başbakan’a cevap vermiştir.⁹⁹ Menderes ve İsmet İnönü arasındaki sertlik ifadeleri kısa zamanda tabana gerilim olarak yansıtacak ve siyasî ortamın yeniden gergin olduğu bir dönemde CHP lideri İnönü’nün Tokat seyahati olaylarla dolu geçecektir. Ekim ayında muhalefet liderinin Anadolu’da bazı il kongrelerine katılacağı, 16 Ekim’de Sivas’ta bulunacağı bildirilmiştir.¹⁰⁰

Sivas’ta CHP İl Kongresi’ne katıldıktan sonra Tokat’a geçen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün buradaki toplantıdan sonra Zile’ye gelişi olaylı olmuştur. İnönü’yle beraber seyahat eden gazeteci ve damadı Metin Toker, Zile’de “sokakların bomboş olduğunu ve silahlı jandarmaların kapıların önünde bekleyerek vatandaşları sokağa salmadıklarını, CHP binasının dahi askerlerce sarıldığını” yazmıştır. İnönü’nün aracından iner inmez etrafı vatandaşlar tarafından sarılmıştır.¹⁰¹ Basında çıkan haberlere göre İnönü’yü karşılamak üzere gelen “binlerce vatandaş polisler tarafından zor kullanılarak” dağıtılmıştır. Üzerlerine su sıkılan vatandaşları dağıtmak için zaman zaman silah ve göz yaşartıcı bomba da kullanılmış, olaylara ilişkin 40 kişi nezaret altına alınmıştır.¹⁰² Toker de kalabalığın güç kullanarak dağıtılma çabalarına rağmen insan sayısının gittikçe arttığını ifade etmiştir.¹⁰³

Ulus’a göre “sabahtan beri kahvelerde, sebze halinde evlerde hapsedilen Zileliler kordonları yararak İnönü’nün etrafını sarmışlar ve güvenlik kuvvetlerince darp edilmişlerdir.” Bu sırada CHP’li milletvekilleri de dövülmüştür.¹⁰⁴ Yarım saat süren kargaşa sırasında bir ara askerlere “Silah çek” emri de verilmiş; ancak sadece polislerin bu emre uydukları gözlenmiştir.¹⁰⁵ Vatandaşlara sıkılan sulardan ıslanan İsmet İnönü de olaylara dair açıklamasında şunları söylemiştir: “Bugün Zile’de gördüğüm şudur: Halk benim gelişimden saatlerce evvel kahvelerde, dükkanlarda, evlerde hapsedilmiş, başlarına nöbetçiler konulmuştu. Biz Zile’ye girince halk hapsedildiği binalardan çıktı. Masum maksatları bizi selamlamaktan ibaretti. İdare yol üstünde değil, kaldırım üstünde bulunan halka tekrar tekrar bomba attı, su sıkı, silah kullanmak için emir verdi. İdarenin halka yaptığı muamele baştan aşağı kanunsuzdu.”¹⁰⁶ İnönü, doğrudan DP iktidarını suçladığı konuşmasında halkı “çılığına çevirmek için” her şeyin yapıldığını söyledikten sonra “Gaziantep’te olduğu gibi masum halka suçun yüklenmeye çalışıldığını” da sözlerine eklemiştir.¹⁰⁷ CHP’li Tokat milletvekilleri de İçişleri Bakanı Gedik’e çektikleri telgrafta “partizan idarenin hesabını Meclis’te vereceksiniz” demişlerdir.¹⁰⁸

Demokratlar ise Zile’de çıkan hadiselerin sorumluluğunun CHP’lilere ait olduğunu söylemişlerdir. İçişleri Bakanı Namık Gedik “halkın huzur ve sükûnetini temin eden ve devletin, hükümetin kanunlarını tatbik ve himaye eden silahlı vazifeli karşı mukavemet hareketlerini teşvik edenlerin cezalandırılacaklarını” söylemiştir.¹⁰⁹ DP’nin yayın organı Zafer’e göre İnönü’nün geleceğini öğrenen “Halkçılar vatandaşları toplayarak liderlerine tezahürat için tahriklerde bulunarak” olayları hazırlamışlardır.¹¹⁰ Ayrıca CHP’liler akşam saatlerinde yasa gereği siyasî toplantı yapılamayacağını anımsatan polisler karşı çıkmışlar, kendilerini uyanan emniyet amirine de saldırarak tartaklamışlar ve itfaiye de olay çıkaran vatandaşların dağılması için su sıkmıştır.¹¹¹ DP Zile Başkanı Ahmet Akbay olaylarla ilgili Başbakan Menderes’e çektiği telgrafta, “hadiselerin İnönü’nün bir ihtilal çıkarmak

⁹⁶ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 161.

⁹⁷ “Başvekil vatan cephesi kurulmasını teklif etti”, *Hürriyet*, 13 Ekim 1958, 1.

⁹⁸ “Menderes ‘Benim İnönü’ye verecek hesabım yok’ diyor”, *Hürriyet*, 16 Ekim 1958, 1.

⁹⁹ “İnönü günlerdir beklenen Sivas nutkuyla Menderes’e cevap verdi”, *Hürriyet*, 17 Ekim 1958, 1.

¹⁰⁰ “İnönü bir yurt gezisine çıkıyor”, *Ulus*, 4 Ekim 1958, 1.

¹⁰¹ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 180, *Akis*, 25 Ekim 1958, 13.

¹⁰² “İnönü’nün Zile’ye gelişi hadiseli oldu” *Hürriyet*, 18 Ekim 1958, 1-5., “Zile’de İnönü’yü karşılayan yurttaşlar bomba ve silahlarla dağıtılmak istendi”, *Ulus*, 18 Ekim 1958, 1; Süleyman Güngör, *Muhalefette CHP*, Ankara: Alternatif Yayınları, 2004, 492.

¹⁰³ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 180.

¹⁰⁴ Zile’de İnönü’yü karşılayan yurttaşlar bomba ve silahlarla dağıtılmak istendi”, *Ulus*, 18 Ekim 1958, 3.

¹⁰⁵ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 182; *Akis*, 25 Ekim 1958, 13.

¹⁰⁶ “İnönü’nün Zile’ye gelişi hadiseli oldu” *Hürriyet*, 18 Ekim 1958, 5.

¹⁰⁷ “İnönü’nün Zile’ye gelişi hadiseli oldu” *Hürriyet*, 18 Ekim 1958, 5.

¹⁰⁸ Zile’de İnönü’yü karşılayan yurttaşlar bomba ve silahlarla dağıtılmak istendi”, *Ulus*, 18 Ekim 1958, 3.

¹⁰⁹ “Kanuna karşı gelmeğe yeltenenler lâyıık oldukları cezayı göreceklerdir” *Zafer*, 18 Ekim 1958, 1.

¹¹⁰ “Halk Partili tahrikçilerin Zile’de çıkardıkları hadise”, *Zafer*, 18 Ekim 1958, 1.

¹¹¹ “Halk Partili tahrikçilerin Zile’de çıkardıkları hadise”, *Zafer*, 18 Ekim 1958, 4.

gayesiyle dolaştığını ortaya koyduğunu” bildirmiştir. Ayrıca olayların can kaybına neden olmayışı kaymakamın ve DP'lilerin basiretiyle sağlandığı da ifade edilmiştir.¹¹² Zile'deki çıkan hadiselerin gündemde olduğu gün iktidarın siyasî konuşmaları yasaklayan kararlar alacağı, basın toplantısı ve TBMM'deki konuşmaların neşrinin yasaklanacağı haberleri çıkmıştır. DP'lilerin hazırladığı tasarıya göre resmî makamlar yasak kapsamı dışında bırakılacaktır.¹¹³ Bu tasarının DP'lileri kapsamayacağı daha başlangıçta ilan edildiğine göre asıl amacın muhalefetin etkinliğini azaltmak olduğu anlaşılabilir.

Demokrat Parti İktidarında Siyasal Şiddetin Artışı: Uşak ve Topkapı Olayları

1959 yılı Şubat ayında Başbakan Adnan Menderes, Kıbrıs görüşmeleri için Londra'ya giderken meydana gelen uçak kazasından sağ kurtulmuştur.¹¹⁴ Kazadan sonra Ankara'ya dönüşünde Menderes'i karşılayanlar arasında CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de yer almış ve Başbakan, İnönü'ye kendisini karşılamaya geldiği için özellikle teşekkür etmiştir.¹¹⁵ Ancak bu Menderes ve İnönü arasında daha önceki senelerde görülen bir bahar havası bu kez gerçekleşmemiş ve taraflar arasındaki sertlik siyaseti devam etmiştir. Bu sertlik siyasetinin bir yansıması olarak görülebilecek yeni bir siyasal şiddet hadisesi bu kez İnönü'nün Ege'ye yaptığı seyahat sırasında meydana gelmiştir. Geziye dair Nisan ayında açıklanan ilk programda muhalefet liderinin İzmir'de ve Uşak'ta partililere hitap edeceği, İzmir'de şerefine bir balo düzenleneceği ve her iki ilde de yapılacak kongrelere katılacağı ilan edilmiştir.¹¹⁶ Açıklanan ikinci programda İnönü'nün Manisa'ya da geleceği ve geziye CHP, Merkez İdare Kurulu üyeleriyle milletvekillerinin de katılacağı, Ankara'dan trenle başlayacak seyahatten 4 Mayıs'ta uçakla Ankara'ya döneceği bildirilmiştir.¹¹⁷ CHP'liler daha İsmet İnönü seyahate çıkmadan önce geziye “Büyük Taarruz” adını vermişlerdi; çünkü İnönü seyahat süresince Millî Mücadele günlerinde ordunun İzmir'e giderken izlediği yolu takip edecekti.¹¹⁸ Aynı günlerde muhalefetin diğer isimleri de Trakya'dan “Bahar taarruzu” adını verdikleri seyahatlerine başlayacaktı.¹¹⁹

Ne var ki, geziye muhalefetin taktığı isim Demokratlar arasında tepkiyle karşılanmıştır. Zafer gazetesindeki yorumda İnönü'nün Uşak'a geleceği anımsatılarak şu satırlara yer verilmiştir: “Bugün Uşak'a bir siyasî partinin lideri gidiyor. Orada nutuk söyli[e]yecek ve dediklerine göre 'Büyük Taarruz' emri verecekmış!.. Bir kere bugün hamdolsun memleket, Millî Mücadele'nin o güç şartlarını 'Büyük Başkumandan'ın sayesinde bir daha gelmi[e]yecek şekilde tarihe gömmüş bulunmaktadır. Saniyen, 'Büyük Taarruz' özentisinin gazetelerde ilan edilen kahramanı, 'Büyük Zafer'i yaratan o 'Büyük Başkumandan' değil.”¹²⁰ Yorumda ayrıca şu değerlendirmelere de yer verilmiştir: “İsmet İnönü kalkıyor bunca yıl geçtikten, bunca terakki kaydedildikten ve kendisi bunca yıl yaşadıkten sonra Cumhuriyet Halk Partisinin genel başkanı sıfatıyla bir propaganda gezisine çıkıyor ve bunun adına 'Büyük Taarruz hareketi!' diyorlar. Teşbihte hata olma[ı]yabilir amma, bu milletin millî hislerini rencide etmekte hata vardır ve bu doğru olmaz.”¹²¹ DP cephesinin görüşlerini yansıtan yorumda Uşaklıların, senelerce Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı yapan İnönü'nün şehirlerine uzun zaman uğramamasına tepkili oldukları ve zor durumda olan CHP'lilerin olay çıkarmak için tertip peşinde oldukları da ileri sürülmüştür. İnönü'nün uğrak yerlerinden Manisa ve İzmir'de de muhalefet liderine ilgi olmadığı, hatta İnönü'nün İzmir'e “hiç gelmemiş olmayı dileyeceği” de ifade edilmiştir.¹²² “Hayaller bu merkezde toplanmış” ifadesiyle İsmet İnönü'nün DP'nin kalesi sayılan Ege ve İzmir'de “hüsranı uğrayacağı” ve Tepecik'teki Demokratların “İnönü'ye ne dediyse aynen cevabını alacağı” şeklinde hazırlık içinde olduğu da belirtilmiştir.¹²³ Yorumdan İnönü'nün Ege gezisinde bazı hadiseler çıkabileceği; ancak olay çıkartan tarafın CHP'liler olacağı ileri sürülmüşse de İzmir'deki DP'lilerin karşı propagandaya girecekleri de haber verilmiştir. İçişleri Bakanı Namık Gedik, bölge halkının heyecan içinde

¹¹² “Zile Demokratları C.H.P.li Tahrikçileri Tel'in Ediyorlar”, *Zafer*, 18 Ekim 1958, 1-4.

¹¹³ “İktidar siyasî konuşmaları yasak eden kararlar alıyor”, *Hürriyet*, 18 Ekim 1958, 1.

¹¹⁴ “Heyetimizi taşıyan uçak mecburi iniş yaparken parçalandı”, *Ulus*, 18 Şubat 1959, 1.

¹¹⁵ “Menderes Ankara'da dün büyük törenle karşılandı”, *Ulus*, 1 Mart 1959, 1; Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 212.

¹¹⁶ “İnönü 2 Mayıs'ta İzmir'e gidiyor”, *Ulus*, 14 Nisan 1959, 1.

¹¹⁷ “İnönü Ege Gezisine 29 Nisan'da Başlayacak”, *Ulus*, 18 Nisan 1959, 1.

¹¹⁸ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 229.

¹¹⁹ “C.H.P.nin bahar taarruzu dün Trakya[']da başladı”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1959, 1.

¹²⁰ “Büyük Taarruz özentisi”, *Zafer*, 30 Nisan 1959, 1-4.

¹²¹ “Büyük Taarruz özentisi”, *Zafer*, 30 Nisan 1959, 4.

¹²² “Büyük Taarruz özentisi”, *Zafer*, 30 Nisan 1959, 4.

¹²³ “Büyük Taarruz özentisi”, *Zafer*, 30 Nisan 1959, 4.

olması nedeniyle “İnönü’yü koruma mesuliyetini hükümetin alamayacağını” ve seyahatten vazgeçilmesini CHP’lilerden istemişse de muhalefet liderini korumanın Gedik’in vazifesi olduğu anımsatılarak geziye çıkılacağı bildirilmiştir.¹²⁴ Kısaca daha İnönü, Ege’ye gelmeden seyahatinin gergin geçeceği anlaşılmaktadır.

İnönü’nün seyahati iktidar partisindeki hareketliliği de arttırmıştır. Menderes’e yakın isimlerden Dr. Mükerrer Sarol’a göre DP hükümeti İnönü’nün geçeceği yerlerde bir sorun yaşanmaması için Devlet Bakanı Muzaffer Kurbanoglu’nu önceden Ege’ye göndererek ilgilileri uyarmıştır.¹²⁵ Toker’e göre ise Başbakan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik, Kurbanoglu ve diğer DP’lileri Ege’ye “İnönü’ye yapılacak kötülöklere hazırlık amacıyla” göndermişlerdir.¹²⁶

Nitekim CHP Genel Başkanı yola çıkmadan önce İnönü şerefine CHP’nin İzmir’de düzenleyeceği balo “asayiş bozacağı” gerekçesiyle Valilik tarafından yasaklanmıştır.¹²⁷ İzmir Valisi Kemal Hadımlı, 800 kişinin davet edildiği baloya “siyasî nitelikte bir toplantı” olacağı gerekçesiyle izin vermemiştir.¹²⁸ 29 Nisan’da basında İsmet İnönü’nün geliş sırasında Ege’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun “tam ve kesin olarak tatbik edileceği ve “idareye verilen yetkilerin geniş çapta kullanılacağı” haber verilmiştir.¹²⁹ CHP’liler de yaptıkları toplantıda iktidarın tutumuna karşı izlenecek yol görüşülmüş, İnönü için verilecek balonun iptali “haksız ve hürriyetleri tahdit edici bir karar olarak” değerlendirilmiştir.¹³⁰ İsmet İnönü ise merakla beklenen seyahatinin ilk uğrak yeri olan Uşak’a hareket edeceği gün Toker’le yaptığı görüşmede “İşimiz çok, işimiz çok” ifadelerini kullanmıştır.¹³¹

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, partililerin büyük tezahüratı altında 29 Nisan 1959 günü saat 14:00’te Ankara’dan Uşak’a doğru trenle yola çıkmıştır.¹³² Garda geniş tedbirler alan emniyet güçleri İnönü’yü uğurlamak üzere gelen vatandaşlara müdahale etmişler, Eskişehir’de de polislerin halkın kalabalığını önlemek için gar kapılarını kapatarak önlem aldıkları ve vatandaşların içeri girmesine engel olmaya çalıştıkları bildirilmiştir.¹³³ Ankara’dan İnönü’yü uğurlayan CHP’li Ferda Güley’e göre garda vatandaşlar “itilip kakılmışlar” ve kargaşada zaman zaman jandarmalar da devreye girmek zorunda kalmıştır.¹³⁴ Seyahati dikkatle izleyen DP basını gezinin olaylarla başladığını; fakat olaylara Ankara garında intizamı sağlamaya çalışan polisler hakaret eden CHP milletvekillerinin neden olduğunu ve vazifesini yapmaya çalışan bir polis memuruna sövdüklerini yazmıştır.¹³⁵

Trenin hareket ettiği gün CHP liderinin ilk geleceği yer alan Uşak’ta geniş güvenlik önlemleri alındığı, civardaki illerden de takviye güçler getirildiği ve şehirde tam teçhizatlı bir jandarma birliğinin “gösteri yürüyüşü” yaptığı bildirilmiştir. Uşak’ta ana caddelerin tadilat için trafiğe kapatıldıkları ve Vali İlhan Engin’in sık sık yaptırdığı anonslarla vatandaşlara yürürlükteki Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nu hatırlattığı da şehirden gelen haberler arasındadır.¹³⁶ CHP Uşak Milletvekili Ali Rıza Akbıykoğlu, Vali Engin’le görüştüğü zaman onun kendisine İnönü’nün kente gelmemesini, gelirse mutlaka kanlı olayların yaşanacağını söylediğini ileri sürmüştür.¹³⁷ Kentteki DP örgütünün Balıkesir’de 1952’de meydana gelen hadiselerin bir benzerinin bu kez Uşak’ta yaşanacağına dair haberleri tekzip etmediği ve sadece “Kaynayan teşkilatımızı teskine çalışıyoruz” değerlendirmesinde bulunduğu da ifade edilmiştir.¹³⁸ Yerel basındaki bir başka haber göre İsmet İnönü şerefine Uşak’ta verilecek ziyafete DP’liler de davet edilmişlerdi. Uşak’ta seyahatin emniyetli şekilde geçmesi için önlemlerin alındığı ve halka buna dair uyarılar yapıldığı da basında çıkan haberler arasındadır.¹³⁹ DP’liler

¹²⁴ Karayaman, “İsmet İnönü’nün Uşak’ta”, 21.

¹²⁵ Mükerrer Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, 2. C., İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014, 323.

¹²⁶ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 230.

¹²⁷ “İnönü şerefine verilecek baloya müsaade edilmedi”, *Demokrat İzmir*, 28 Nisan 1959, 1.

¹²⁸ Aytaç Demirci, Yusuf Rıza Düvenci, *Bir Mücadele Gazetesi: Demokrat İzmir*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, 220-221.

¹²⁹ “İsmet Paşa’nın Ege Seyahati Bir Mesele Oldu”, *Demokrat İzmir*, 29 Nisan 1959, 1.

¹³⁰ “İzmir ile Uşak[’]ta alınan tedbirler”, *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1959, 1-5.

¹³¹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye: 1957-1960*, 230.

¹³² İsmet İnönü, *Defterler II. C (1919-1973)*, (Haz. Ahmet Demirel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Bs., 2008, 755.

¹³³ “İnönü[’]nün Ege gezisi dün hadiseli başladı”, *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1959, 1-3.

¹³⁴ Ferda Güley, *Kendini Yaşamak: Anılar*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1990, 239.

¹³⁵ “İ. İnönü[’]nün ilk adımında hadise”, *Zafer*, 30 Nisan 1959, 1-4.

¹³⁶ “İnönü daha Ankara[’]dan ayrılırken hadiseler başladı”, *Demokrat İzmir*, 30 Nisan 1959, 3.

¹³⁷ Ali Rıza Akbıykoğlu, *Demokrasi ve İsmet Paşa*, Ankara, Filiz Matbaacılık, 1986, 53.

¹³⁸ “İnönü daha Ankara[’]dan ayrılırken hadiseler başladı”, *Demokrat İzmir*, 30 Nisan 1959, 3.

¹³⁹ “Ege seyahati dün başlayan İsmet İnönü bugün Uşak’ta”, *Ege Ekspres*, 30 Nisan 1959, 1-2.

İnönü'nün bir dönem Yunan generali esir aldığı kente "Büyük taarruz" sıfatı altında hangi amaçla gittiğini ve ne elde etmek istediğini merak ediyorlar, bunu "*memlekette huzuru bozma girişimi*" olarak yorumluyorlardı.¹⁴⁰

İsmet İnönü, 30 Nisan Perşembe sabah 08:00'de Uşak'a gelmiş ve buradaki karşılamanın iyi geçtiğini belirtmiştir.¹⁴¹ CHP Genel Başkanı'na 46 milletvekili eşlik ederken bir ciple istasyondan şehir merkezine hareket eden İnönü'ye DP İl Merkezi önünden geçerken bir bardak, kimi kaynaklara göre çay tabağı¹⁴², fırlatılmış ve muhalefet liderinin yanındaki Akis muhabirini yaralamıştır.¹⁴³ Erer'e göre olay bir tahrik sonucu yaşanmış ve DP binası önünde muhalefet mensuplarının "*yuhalamalarına*" tepki gösteren il başkanı Eşref Ögün elindeki çay bardağını fırlatmaktan kendini alamamıştır.¹⁴⁴ Bardağın atılması CHP'lilerce tepkiyle karşılanırken "öfkeli" grubun DP binasına saldırısı zorlukla önlenmiştir. Sonraki dönemde Vali Engin'in olaydan üzüntü duyduğunu İnönü'ye ilettiğini ve olayı tahkik ettirdiğini söylediği de ileri sürülmüştür.¹⁴⁵ CHP Genel Merkezi önüne geldiği zaman kısa bir konuşma yapan İnönü, Kurtuluş Savaşı günlerinde Yunanlı General Trikopis'i Mustafa Kemal Paşa'ya burada teslim ettiğini anımsatarak vatandaşlara teşekkür etmiş ve dağılmalarını istemiştir.¹⁴⁶ İnönü İlk Gençlik Kongresi'ndeki konuşması öncesinde parti binasına hoparlör yerleştirildiğinden dolayı bazı CHP'liler aleyhine takibat başlatılmıştır.¹⁴⁷ İnönü'nün Uşak'ta savaş yıllarında karargah olarak kullandığı evi ziyaret etme talebine İçişleri Bakanı'nın emri üzerine emniyet güçleri "mahzurlu" olduğu gerekçesiyle engel olmak istemişler, bunun üzerine Vali Engin'le görüşen CHP milletvekillerine de ziyaretin mümkün olmadığını bildirilmiştir.¹⁴⁸

Akşam saatlerinde de Uşak Valisi İlhan Engin, karargâh evini kordon altında tutan polislere emir vererek "*İnönü'nün sokağa çıkamayacağını*" bildirmiştir.¹⁴⁹ Böylece Vali emriyle İnönü'nün hürriyeti yasal olmayan şekilde kısıtlanmaya çalışılmıştır. İnönü ise evin sahipleri müsaade ettiği takdirde karargâh binasına gitmeye kararlı olduğunu bildirmiştir.¹⁵⁰ DP'li ev sahibine İsmet İnönü'ye ziyaret etmemesi çeşitli baskılar uygulandığı; ancak eşi ve çocuğunun telkinleriyle bu talebi kabul etmek durumunda kaldığı da iddia edilmiştir.¹⁵¹ İsmet İnönü Valiyle milletvekilleri arasında cereyan eden münakaşaların arkasından karargâh evini ziyaret etmiş ve 10 dakika kaldığı evden çıkışında "*Türkiye tarihi bugün başka bir istikamet aldı. Yüksek, bahtiyar ve kurtuluş istikameti*" demiştir.¹⁵² Vali İlhan Engin'in İsmet İnönü'nün karargâh evine gitmesine engel olması talimatı verdiği Uşak polis müdürü de emri yerine getiremeyeceği için görevinden istifa etmiştir.¹⁵³ Toker, yasa dışı emri yerine getirmeyen bu amirin İnönü'ye karargâh yolunu bizzat açtığını ve etrafta toplanan DP'lileri de dağıttığını ifade etmiştir.¹⁵⁴ Ayrıca Uşak Valisi Engin'in karargâh evine gitmesine engel olamadığı makam şoförüne İsmet İnönü'yü vurma emri verdiğini ve hatta ona verdiği bir tabancanın bir jandarma subayı tarafından el konulmasıyla "*faciadan dönüldüğü*" de iddia edilmiştir.¹⁵⁵ DP tarafına göre Uşak'ta İnönü'nün ziyaretinin ilk gününde yaşananların tümünden sorumlu olan CHP'lilerdir. İnönü, mevcut kanunu çiğnerken saldırgan tutumlarıyla hadiseleri başlatan ve DP'lilere saldıran muhalefet taraftarları DP binasını taşlamışlar ve bir gazeteciye de yaralamışlardır.¹⁵⁶ Akşam saatlerinde İsmet İnönü'nün Uşak'ta kaldığı evde bir yangın başladığı; ancak büyümeden söndürüldüğü ve bu sırada CHP'lilerin genel başkanları şerefine bir ziyafet vermekte oldukları da bildirilmiştir.¹⁵⁷ İnönü ayrılmadan önce çeşitli araçlarla civar bölgelerden DP destekçilerini şehre

¹⁴⁰ Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, 324.

¹⁴¹ İnönü, *Defterler*, II C., 755.

¹⁴² Mehmet Karayaman, *İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının İçyüzü*, Uşak: AKY, 2013, 168.

¹⁴³ "Uşak'ta Dün Müessif Hâdiseler Oldu", *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1959, 1; Aydemir, *İkinci Adam*, 382.

¹⁴⁴ Erer, *On Yılın*, 362.

¹⁴⁵ Gülen, *Ne İçindeyiz.*, 76.

¹⁴⁶ "Uşak'ta Dün Müessif Hâdiseler Oldu", *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1959, 1-5.

¹⁴⁷ "Uşak'ta Dün Müessif Hâdiseler Oldu", *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1959, 5.

¹⁴⁸ "Uşak'ta Dün Müessif Hâdiseler Oldu", *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1959, 5., Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 231.

¹⁴⁹ "Uşak'ta Dün Müessif Hâdiseler Oldu", *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1959, 5.

¹⁵⁰ Akbıyıkoglu, *Demokrasi ve İsmet Paşa*, 57.

¹⁵¹ Giritlioğlu, *Türk Siyasî Tarihinde.*, 54.

¹⁵² "Uşak'ta Dün Müessif Hâdiseler Oldu", *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1959, 5.

¹⁵³ "Kanunsuz baskılar Ege'nin İnönü[']yü bağrına basmasını önleyemiyor!", *Demokrat İzmir*, 1 Mayıs 1959, 1.

¹⁵⁴ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 232.

¹⁵⁵ Akbıyıkoglu, *Demokrasi ve İsmet Paşa*, 58.

¹⁵⁶ "Uşak'ta Halk Partililer asayışı bozdu", *Zafer*, 1 Mayıs 1959, 1.

¹⁵⁷ "Uşak'ta Halk Partililer asayışı bozdu", *Zafer*, 1 Mayıs 1959, 4.

getirmişler ve karşı gösteri için hazırlanmışlardır.¹⁵⁸ Aydemir de İnönü'yle ilgili eserinde Uşak olaylarının tek bir merkezden yönetildiği izleniminin baskın olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁹

CHP lideri İsmet İnönü'nün 1 Mayıs'ta Uşak'tan ayrılırken istasyonda atılan bir başından yaralanması büyük tepkiyle karşılanmıştır.¹⁶⁰ Güngör'ün aktardığına göre İnönü ve maiyetindekiler istasyon civarında 1000 kadar göstericinin saldırısına uğramıştır.¹⁶¹ Demokratlar bir gün önce meydana gelen olayların heyecanına kapıldıkları için bunların istasyonda taşkınlık yapmalarını önlemek amacıyla bölgeye sabah erken saatlerde çok sayıda güvenlik görevlisi yerleştirilmiştir. İnönü'nün gelişiyle beraber bazı DP'liler ona tepki gösterirken kalabalık arasında atılan bir taş CHP Genel Başkanı'nın başına isabet etmiştir.¹⁶² Bu taş atma hadisesine dair epey farklı anlatı vardır. Örneğin görgü tanıklarından gazeteci Hüseyin Baradan taşlı saldırıyı hatıratında şöyle aktarmıştır: "Atılan bir kocaman taş rahmetlinin kafasına geliyor ve perondan aşağı düşmek üzereyken korumalar kollarından tutarak yukarı alıyorlar..."¹⁶³ İnönü'nün beraberinde olan isimlerden Dr. Kemalî Beyazıt', atılan taşlardan sendeleyeni muhalefet liderini trene kendisinin bindirdiğini anlatmıştır.¹⁶⁴ İstasyondaki tanıklardan CHP'li Akbıyıkoglu'na göre sabah erken saatlerinde DP'li grupların başlattığı taşkınlıklar ve CHP milletvekillerine yönelik saldırılar Ankara'dan gelen iktidar mensuplarınca kısırtılan kişilerce düzenlenmişti. Akbıyıkoglu, ayrıca istasyondaki DP'li kalabalığı zorlukla geçen İnönü'ye atılan taşın onun yaralanmasına neden olduğunu ve vagona giren muhalefet liderinin ardından tüm vagonun taşa tutulduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵ Uşak'ta bulunan CHP'lilerden Orhan Birgit'e göre de olayı azmettirenler dönemin emniyet amirleridir. İnönü olay anında "maskaralar" ifadesi dışında tepki göstermemiş ve yine başından yaralanan Birgit'le meşgul olunmasını istemiştir.¹⁶⁶ İnönü trendeki yorumunda da "devlet himayesinde iktidarın kendisine suikast tertiplendiğini" ifade etmiştir.¹⁶⁷ İstasyondaki hadiseler sırasında güvenlik güçlerinin müdahalede bulunmadıkları da kaydedilmiştir.¹⁶⁸ Olaya dair Erer'in yorumunda da İnönü'ye atılan taşın CHP'liler arasından geldiği ve aslında DP'lilerin bulunduğu yerden taş atılmasına imkân olmadığı iddia edilmiştir.¹⁶⁹

Uşak olaylarının sorumluluğu DP'liler tarafından daha önceki hadiseler gibi muhalefete yüklenmiştir. İsmet İnönü'nün Uşaklılarca istenmediğini ileri süren Zafer'deki değerlendirmede CHP'lilerin yasaları çiğnediği, "galeyan" halinde olan vatandaşların taşkınlıklarına engel olmak için her türlü önlemin alındığı da ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Habere göre Ankara'dan emniyet müdürüyle müdür yardımcısı da Uşak'a gelmiş ve önlemlere nezaret etmişlerdir. Uşak'tan "kovulduğu" ileri sürülen İsmet İnönü'nün "gülen yüzünden eser kalmadığı" ve "bozgun halinde Manisa'ya hareket ettiği" de belirtilmiştir.¹⁷¹ İçişleri Bakanı Namık Gedik, CHP'lileri ve İnönü'yü yasalara karşı gelmekle itham ederek, "Memleketin huzur ve asayişine kastedip tertipler yapmağa kimsenin hakkı yoktur" demiştir.¹⁷² Manisa'da da Vali kanalıyla İnönü'nün de bir konuşma yapacağı CHP toplantısı iptal edilmiş, bunun üzerine bir basın toplantısı düzenleyen CHP Genel Başkanı şunları söylemiştir: "Uşak'ta geride bıraktığımız vaziyet şudur: Günlerden beri büyük kuvvetlerle bizi görmekten men edilen halkımızın bir kısmı bizi görerek alicenap teveccühlerini göstermişlerdir... Uşak'ta muharebe zamanı karargâhımızı da teşkil eden ve tarihi hadiselerle dolu olan evleri ziyaret etmemize vilâyet makamı hayatımızı tehlikede göstererek mani olmakta ısrar etmişlerdir. Şerefli ev sahiplerinin nezaketli kabulleri ziyaretimize imkân vermiştir."¹⁷³ İnönü, istasyonda meydana gelen olayları da şöyle değerlendirmiştir: "...Tecavüzler hayata kasd[t] edecek şekilde şiddetli idi. Halkı bizi görmekten kanunsuz olarak menetmek için kullanılan bütün jandarma ve kolluk kuvvetleri tecavüzleri serbest kılacak şekilde vazifeden alıkonulmuşlardı..."¹⁷⁴ İsmet İnönü'nün Manisa'da partili arkadaşlarına "Hükûmet

¹⁵⁸ Giritlioğlu, *Türk Siyasî Tarihinde*, 58.

¹⁵⁹ Aydemir, *İkinci Adam*, 382.

¹⁶⁰ "İnönü'yü taşladılar", *Demokrat İzmir*, 2 Mayıs 1959, 1.

¹⁶¹ Güngör, *Muhalefette CHP*, 495.

¹⁶² Erer, *On Yılın*, 362.

¹⁶³ Hüseyin Baradan, Bu Gözler Neler Gördü", *İzmir: Ege-Koop Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği*, 127.

¹⁶⁴ Karayaman, "İsmet İnönü'nün Uşak'ta", 73.

¹⁶⁵ Akbıyıkoglu, *Demokrasi ve İsmet Paşa*, 60-63.

¹⁶⁶ Gülen, *Ne İçindeyiz*, 105-106.

¹⁶⁷ Akbıyıkoglu, *Demokrasi ve İsmet Paşa*, 64.

¹⁶⁸ Giritlioğlu, *Türk Siyasî Tarihinde*, 59.

¹⁶⁹ Erer, *On Yılın*, 362-363.

¹⁷⁰ "Uşaklıların aleyhte tezahüratı arasında İnönü güç halle trene bindi", *Zafer*, 2 Mayıs 1959, 1.

¹⁷¹ "Uşaklıların aleyhte tezahüratı arasında İnönü güç halle trene bindi", *Zafer*, 2 Mayıs 1959, 4.

¹⁷² "Uşak'ta dün de müessif hadiseler oldu," *Ege Ekspres*, 2 Mayıs 1959, 1.

¹⁷³ "Haklarını korumağa kararlı vatandaşlar, kanun yolundan çıkanları mutlaka mağlup edecektir", *Demokrat İzmir*, 2 Mayıs 1959, 1.

¹⁷⁴ "Haklarını korumağa kararlı vatandaşlar, kanun yolundan çıkanları mutlaka mağlup edecektir", *Demokrat İzmir*, 2 Mayıs 1959, 4.

tedbir alıyor ve sizlerin benimle temasınıza mâni olmak istiyor. Telâş içindedirler..." dediği ve belediye seçimlerine genel seçim gibi hazırlanarak kazanmalarını istediği de bildirilmiştir.¹⁷⁵

Uşak'ta çıkan olaylar DP içinde de tepkilerle karşılanmıştır. 30 Nisan tarihli Başbakan Adnan Menderes, başkanlığındaki toplantıda şehirdeki gergin havadan söz ettikten sonra İnönü'nün gezisini güçlü olan DP'yi kötölemek maksadıyla yaptığını söylemiş ve ilave önlemler alınmasını istemiştir.¹⁷⁶ İçişleri Bakanı Gedik de olaylardan bahsederek DP'lilere saldırı olduğunu söylemiş ve partililer arasındaki çatışmaları anlatarak İnönü'nün sonraki uğrak yeri olan İzmir'de de olay çıkmasını önlemenin zor olacağını ifade etmiş ve ek tedbirler için karar alınmasını istemiştir.¹⁷⁷ DP hükûmetinin güvenlik gerekçesiyle geziye engel olmasına dair grupta daha önce bir tavsiye kararı alındığından söz edilen toplantıda Menderes, İnönü'nün seyahat maksadını izah ederek, onun bir süredir izlediği "koru salma siyasetini" tatbik ettiğini ve buna engel olacaklarını söylemiştir.¹⁷⁸

CHP lideri İsmet İnönü, Manisa'dan sonra İzmir'e hareket etmiştir. Uşak hadiseleri sonrası şehirde "adeta olağanüstü hal ilan edilmiş, kilit noktalara nöbetçiler yerleştirilmiş, şehrin giriş ve çıkış kısımlarına da askerî müfrezeler" konulmuştu.¹⁷⁹ İzmir'de Uşak hadiselerine ait haberlerin ve iki parti yetkililerinin demeçlerinden dolayı gerilimli havanın Demokrat İzmir gazetesinin Uşak olaylarına ve İnönü'nün Manisa konuşmasına yer verdiği için toplatılmasından dolayı arttığı bildirilmiştir.¹⁸⁰ Nitekim daha İnönü gelmeden önce Vali Hadımlı "gerginlik çıkabileceği" gerekçesiyle partilerin siyasî toplantılarını yasaklamıştır.¹⁸¹ Belkahve'deki duraklama sırasında da jandarma ve emniyet kuvvetlerinin vatandaşa engel olmak için çabaladığı ve hatta Bornova kaymakamının zorluklar çıkararak kafilenin yolunu kesmek istediği ifade edilmiştir.¹⁸² İnönü'den önce Manisa'dan İzmir'e gelen Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes, Devlet Bakanı Muzaffer Kurbanoglu, Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten ve diğer yetkililer Vilayet binasında İzmir Valisi ve belediye başkanı ile uzun süreli bir toplantı yapmışlardır. Kulislerde toplantıda sıkıyönetim ilanı, neşir yasakları gibi ihtimallerin görüşüldüğü bildirilmiştir.¹⁸³

İnönü'nün İzmir gezisinde de olaylar çıkmış ve olayların basın tarafından verilmesi Savcılık kararıyla men edilmiştir.¹⁸⁴ Buna rağmen gerek DP yanlısı basından ve gerekse neşrine izin verilen haberlerden İzmir seyahatinin gelişmeleri izlenebilir. Zafer'e göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu güzergâh boyunca çiğneyen İnönü, hem vatandaşları tahrik etmiş ve hem de "hükûmet otoritesini sarsmaya matuf hareketlerde" bulunmuştur. DP taraftarları ise İnönü'yü "edeplice kanunlara itaate davet etmekle" yetinmişlerdir.¹⁸⁵ Habere göre İnönü, Tepecik'te CHP'lilerden çok DP rozetli yurttaşlarla karşılaşınca ürkmüş ve İzmir'e girmiştir. İnönü'nün parti binasında da "tahriklere" devam ettiği ve CHP'lilerin de görev yapan güvenlik güçleriyle çatıştıkları bildirilmiştir.¹⁸⁶ Cumhuriyet'in haberine göre İsmet İnönü, gerek Tepecik'te ve gerekse Basmane'de büyük kalabalıklar tarafından karşılanmış ve kfile güçlkle İzmir'e ilerleyebilmiştir. Muhalefet liderini izleyen kalabalığın güvenlik güçlerince durdurulmasına rağmen engellerin aştığı bildirilmiş, kargaşa sırasında baygınlık geçirenler olduğu kaydedilmiştir.¹⁸⁷ İzmir'deki hadiseler sırasında kentin önemli yerel gazetelerinden Demokrat İzmir'in Konak'taki emniyet birimlerinin hemen yakınındaki binası 48 dakika süresince taşlanmış ve içeride çalışanlar bulunduğu halde ateşe verilmiştir.¹⁸⁸

İçişleri Bakanı Namık Gedik, Anadolu Ajansı'na Ege'deki olaylara dair verdiği demeçte İnönü ve CHP'lilerin "Büyük taarruz adını verdikleri maksatlı seyahatte bizzat kendilerinin sebebiyet verdiklerini" söyledikten

¹⁷⁵ "İzmir Hadiselerinin Neşri Yasak Edildi", *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1959, 5.

¹⁷⁶ Rıfki Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara: Nuru Matbaacılık, 1998, 613.

¹⁷⁷ Burçak, *On Yılın*, 613.

¹⁷⁸ Burçak, *On Yılın*, 613-614.

¹⁷⁹ Demirci, Düvenci, *Bir Mücadele*, 221.

¹⁸⁰ Demirci, Düvenci, *Bir Mücadele*, 221.

¹⁸¹ Burçak, *On Yılın*, 614.

¹⁸² Akbıyıkoglu, *Demokrasi ve İsmet Paşa*, 71.

¹⁸³ "İzmir Hadiselerinin Neşri Yasak Edildi", *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1959, 1-5.

¹⁸⁴ "İzmir Hadiselerinin Neşri Yasak Edildi", *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1959, 1.

¹⁸⁵ "C.H.P. Genelbaşkanını Ege'de Vatandaşlar Bu Hitapla Karşıladi", *Zafer*, 3 Mayıs 1959, 1.

¹⁸⁶ "C.H.P. Genelbaşkanını Ege'de Vatandaşlar Bu Hitapla Karşıladi", *Zafer*, 3 Mayıs 1959, 1-4.

¹⁸⁷ "İzmir Hadiselerinin Neşri Yasak Edildi", *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1959, 4.

¹⁸⁸ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 233., Demirci, Düvenci, *Bir Mücadele*, 221.

hükûmet olarak “*tertipli hareketleri kökünden söküp atmak*” kararında olduklarını ifade etmiştir.¹⁸⁹ Gedik, İzmir’den İstanbul’a geçecek İsmet İnönü’yü karşılama hazırlıklarına dair duyumlar aldıklarını ve CHP’lilerin bunun için yasal izin almadıklarını söylemiştir. Gedik, başvuru süresinin aşılmış olduğunu da anımsatarak, muhalefet liderini karşılamak için halka çağrı yapıldığını, fakat bunun kanun dışı olduğunu savunmuştur. CHP’lilerin açıkça yasaları çiğnediklerini savunan Namık Gedik, İnönü’ye yasa dışı yapılacak karşılamalara kesinlikle müsaade etmeyeceklerini bildirmiştir.¹⁹⁰ Gedik sözlerine şöyle devam etmiştir: “...Roma üzerine yürüyen faşistler yahut Harzburg’ta devlete alenen karşı koymuş ve onu artık tanımadıklarını beyan eden S.S.ler gibi Türk milleti ile onun meşru iktidarını evvelâ sokaklarda arkasından da kendi hariminde tet[d]hiş etmeyi hedef tutan bu tertipli hareketleri kökünden sökmek hükûmetin ve iktidarın bugün en başta gelen ve müstacel vazifelerinden biridir...”¹⁹¹

İsmet İnönü, İzmir’deki ikinci gününde Atatürk’ün annesi Zübeyde Hanım’ın Karşıyaka’daki mezarını ziyaret edip çelenk koyduktan sonra CHP Karşıyaka İlçe Binası’na gelmiştir. Buradaki kongrenin Valilikçe yasaklandığını ifade eden İnönü, bunun yasa dışı olduğunu ve yetkili mercilere şikâyet edeceklerini söyledikten sonra iktidarın sansür politikasını şu sözlerle eleştirmiştir: “...Neşir yasağı suçluların tertiplerini umumî efkârın bilgisinden saklamak için kullanılıyor...”¹⁹² Olaylara dair CHP lideri İsmet İnönü’ye bir telgraf gönderen Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Osman Bölükbaşı, saldırıları kınamış ve yapılanların iktidar tarafından tertiplenen hareketler olduğunu söylemiştir.¹⁹³ DP’nin yayın organı Zafer, Uşak ve Manisa sonrası İsmet İnönü’nün İzmir’de de “*huzursuzluk çıkarmaya devam ettiğini*” ve Zübeyde Hanım’ın mezarı başına “*saygı için değil, alkış toplamak için geldiğini*” ileri sürmüştür.¹⁹⁴

Taraflar arasında karşılıklı ithamlar devam ederken, Ege’deki şiddet olaylarının sonuçları ortadayken ne iktidar mensuplarından ve ne de muhalefet liderlerinden siyasî tansiyonu düşürücü hiçbir söz yahut eylem gelmemesi dikkat çekicidir. Hatta mevcut gerilimi arttıracak yeni adımlar atılmaktan geri kalınmadığı görülmektedir. Örneğin İsmet İnönü’nün İstanbul’a gelişinden önce Vali Ethem Yetkiner, CHP İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay’a gönderdiği mesajda şehre gelecek İnönü’nün karşılanmamasını bildirmiş, “kanunları ihlalde ısrardan vazgeçilmesini” istemiştir. Yetkiner, CHP’lilerin kanunları çiğnemelerine engel olacaklarını ve bundan dolayı doğacak olayların sorumluluğunun tamamen muhalefete ait olacağını da ifade etmiştir.¹⁹⁵ DP’den gelen bu ihtarlara karşılık CHP Meclis Grubu Başkan Vekilliği bildirisinde Ege’de olayları yorumlanırken DP iktidarı “*örfi idare şartlarını aşan bir rejim*” peşinde olmakla itham edilmiştir. Bildiride ayrıca vatandaşın “*6/7 Eylül usulleri ile can ve mal emniyetinin ihlal edildiği*” ileri sürülmüş ve Menderes hükûmeti hakkında TBMM’ye gensoru verilmesine karar verildiği belirtilmiştir.¹⁹⁶

Partiler cephesinde bu gelişmeler yaşanırken gazetecilere İzmir’den iyi izlenimlerle ayrıldığını ifade eden CHP Genel Başkanı, havaalanında bir grup asker tarafından selamlanarak uğurlanmış, ildeki CHP’li yetkililer Valinin DP yanlısı tavrının kendilerine yaradığını söylemişlerdir.¹⁹⁷ Başbakan Adnan Menderes, DP İstanbul İl Başkanı Kemal Aygün’den kente gelecek İnönü’ye karşı DP’lilerin geçiş güzergahı üzerinde bir gösteri yapmalarını istemiştir. Aygün, bunun doğru olmayacağını söylemesine karşın ne Adnan Menderes’i ve ne de gelişmeleri aktardığı Cumhurbaşkanı Celâl Bayar’ı ikna edememiştir.¹⁹⁸ İsmet İnönü, İzmir’den İstanbul’a doğru hareket ederken Yeşilköy havalimanında partililer genel başkanlarını karşılamak için hazırlıklar yapmıştır. Yetkililer aprona kadar belli sayıda karşılayıcı alınacağını açıklamasına rağmen çok sayıda partili İnönü’yü karşılamak üzere piste girmiştir.¹⁹⁹ İstanbul’a gelişinde büyük bir kalabalık tarafından karşılanan İsmet İnönü, Yeşilköy’den

¹⁸⁹ “Hükûmetin C.H.P.ye Kat’i İhtarı”, *Zafer*, 4 Mayıs 1959, 1.

¹⁹⁰ “Hükûmetin C.H.P.ye Kat’i İhtarı”, *Zafer*, 4 Mayıs 1959, 1.

¹⁹¹ “Hükûmetin C.H.P.ye Kat’i İhtarı”, *Zafer*, 4 Mayıs 1959, 1.

¹⁹² “Ege gezisini bitiren İnönü bugün İstanbul’da”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1959, 5.

¹⁹³ “Ege gezisini bitiren İnönü bugün İstanbul’da”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1959, 5.

¹⁹⁴ “İnönü İzmir’de de Huzursuzluk Yarattı”, *Zafer*, 4 Mayıs 1959, 1.

¹⁹⁵ “İstanbul Valisinin C.H.P. İl Başkanına Tebligatı”, *Zafer*, 4 Mayıs 1959, 1.

¹⁹⁶ “Halk Partisi Grupunun dün geceki tebliği”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1959, 1.

¹⁹⁷ “İnönü dün uçakla İzmir’den şehrimize geldi”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1959, 5.

¹⁹⁸ Demirel, *Türkiye’nin Uzun*, 307.

¹⁹⁹ Orhan Birgüt, *Evvvel Zaman İçinde*, İstanbul: Doğan Kitap, 2. Bs., 2006, 254.

otomobille ayrılırken ve parti mensuplarıyla beraber hareket etmiştir. Kafilenin yolu Topkapı civarında sopalı ve pankartlı kalabalık bir grup tarafından kesilmiştir.²⁰⁰

Olay yerinde olan görgü tanıklarından Orhan Birgit'e göre İnönü'nün aracının etrafını saran "DP taraftarı" kalabalık otomobile saldırırken CHP liderine hakaretler savurmuşlar, İnönü'nün arabasını yaşanan arbedenin içinden vazifeli olmadığı halde orada bulunan bir subay askerlere verdiği emirlerle çıkarmıştır.²⁰¹ Kafile içinde bulunan bir başka tanık Alev Coşkun'a göre de DP'liler İnönü'yü öldürme maksadıyla aldıkları talimatlar doğrultusunda saldırıya geçmişler ve CHP lideri o gün "mutlak bir ölümden kıl payı" kurtulmuştur. Coşkun, İnönü'ye saldıranların Beykoz Kundura Fabrikası ve benzer yerlerden toplanan işçiler olduğunu da savunmuştur.²⁰²

Bahar ayındaki seyahati baştan sonra "maceralı" geçen İsmet İnönü'nün Topkapı'da uğradığı saldırının haberi de tıpkı İzmir'de meydana gelenler gibi Savcılık kararıyla yasaklanmıştır.²⁰³ İnönü, İstanbul'da bir basın toplantısı yaparak gelişmelerin "*vahim bir safhaya*" gittiğini söyledikten sonra "*devlet idaresinin partizan bir tutum*" içinde olduğunu söylemiş ve korunma hakkı istediklerini ifade etmiştir.²⁰⁴ İnönü'nün Ankara'ya dönüşünde de olaylar çıkmış, emniyet güçleri garda CHP Genel Başkanı'nı karşılayan vatandaşları dağıtmış, bu sırada meydana gelen arbedede bazı milletvekilleriyle gazeteciler hırpalanmıştır.²⁰⁵ Uşak ve Topkapı olaylarını yorumlayan "Forum"da "yasaların neden sadece muhalefet partisine karşı uygulandığı", "DP mensuplarının ülke içinde rahatça dolaşabildikleri halde aynı hakkın muhaliflere niçin tanınmadığı" sorulmuştur. Bu tutumun toplumdaki eşitlik ve adalet duygularını zedelediği de vurgulanarak meydana gelen olaylardan sadece bir tarafı sorumlu göstermenin demokratik bir tutum olmadığı belirtilmiştir.²⁰⁶

İsmet İnönü'nün Ege seyahatinde ve İstanbul'a gelişi sırasında meydana gelen olaylara dair Çankaya'da Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. TBMM Başkanı Refik Koraltan, İnönü'nün güçlü durumda bulunan DP iktidarını devirmek için "*ihtilal ve şuriş*" çıkarmak istediğini ve bu maksatla seyahate çıktığını söyledikten sonra önlem almak gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁷ Başbakan Adnan Menderes de olaylardan söz ederek bunların maksatlı çıkarıldığını ve DP'lilerin karşı gösterileri karşısında İnönü'nün sindiğini söyledikten sonra memleketin her gün miting sahasına dönüştüğünü ve buna dayanılamayacağını ve tedbir almanın şart olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁸ Gedik'in de İnönü'nün "*ihtilâl tertipçiliği*" peşinde olduğunu söylemesinden sonra söz alan Rıfki Salim Burçak kanunların uygulanmadığını ileri sürerek, CHP liderinin önceden yasaklanmış olmasına rağmen hem karargâh evine gittiğini ve hem de İzmir'e görkemli bir kafiyle girdiğini söylemiştir. Devlet otoritesinin zedelendiğini de sözlerine ekleyen Burçak, CHP'lilerin karşısına DP'li kalabalıkların çıkarılmasının hata olduğunu ve bunun hadiselerin önlenmesini zorlaştırdığını savunmuştur.²⁰⁹ Toplantıdaki eleştiriler üzerine salondan çıkıp evine gitmesine rağmen Bayar tarafından geri çağrılan Başbakan Menderes, sert tedbirler alınmasında ısrar etmiş ve neticede önlemlerin DP Grubu'nda görüşülmesi karara bağlanmıştır.²¹⁰ 11 Mayıs'ta CHP, TBMM'de İnönü'ye yönelik saldırılar nedeniyle Başbakan Menderes hakkında soruşturma önergesi açılması için önerge vermiş; ancak DP'liler olayların CHP'liler tarafından kurgulandığı ve mesuliyetin muhalefete ait olduğu gerekçesiyle tavrını reddetmişlerdir.²¹¹ CHP Parti Meclisi, 16 Mayıs 1959 günü bir tebliğ yayınlarak, "...İsmet İnönü bir merkezden idare edilen ve hususi talimatlarla gönderilmiş şahıslar vasıtasıyla yürütülen tertiplerle suikast teşebbüslerine hedef tutulmuştur." ifadesiyle hadiseleri kınamıştır.²¹²

²⁰⁰ Birgit, *Evvil Zaman*, 254.

²⁰¹ Birgit, *Evvil Zaman*, 254-255., Aydemir, *İkinci Adam*, 384.

²⁰² Gülen, *Ne İçindeyiz*, 216-217.

²⁰³ "İstanbul'da Dün Cereyan Eden Hadiselerin Neşri Yasak Edildi", *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1959, 1.

²⁰⁴ "İsmet İnönü 'Korunmak hakkı istiyoruz' diyor", *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1959, 1-5.

²⁰⁵ "İnönü'nün Ankara'ya varışı hadiseli oldu", *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1959, 1.

²⁰⁶ "Rejimin Adı", *Forum*, 15 Mayıs 1959, 1-2.

²⁰⁷ Burçak, *On Yılın*, 616.

²⁰⁸ Burçak, *On Yılın*, 617.

²⁰⁹ Burçak, *On Yılın*, 617-618.

²¹⁰ Burçak, *On Yılın*, 618-619.

²¹¹ Erer, *On Yılın*, 364.

²¹² Mehmet Karayaman, "İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının Sebep ve Sonuçları", *Tarih Okulu*, 8 (2010), 19-49.

İktidar Muhalefet İlişkilerinde Yeni Bir Siyasal Şiddet Örneği: Geyikli Olayları

1959'un büyük bir kısmında yurdu dolaşan CHP'liler aktif bir siyaset politikası takip etmiştir. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve beraberindekiler sonbahardaki Çanakkale gezisi sırasında Ezine'ye bağlı Geyikli'yi de ziyaret edeceklerdi. 11 Eylül günü yapılacak bu ziyarette DP'liler de Gülek'e karşı bir gösteri yapmaya çalışmışlardır.²¹³ Basındaki haberlere göre 500 DP taraftarı CHP heyetini karşılayarak protesto etmişler, olaylar sırasında basın mensupları tartaklanırken güvenlik güçleri hiçbir müdahalede bulunmamıştır.²¹⁴ Taraflar arasındaki çatışmalarda aralarında gazetecilerin de olduğu bazı kişiler yaralanmıştır.²¹⁵ Saldırı hazırlıklarının önceden haber alınarak Çanakkale Valiliği'nden önlem alınması istendiği halde CHP'lilerin bu çağrısının sonuçsuz kaldığı da ileri sürülmüştür.²¹⁶ Saldırıların DP'lilerin tertibiyle "*Bayar ve Menderes'i karşılayacağız*" denilerek CHP binası önüne getirilen DP rozetli kişilerce yapıldığı ve tüm uyarılara rağmen yetkililerin müdahaleden kaçındıkları da bildirilmiştir.²¹⁷ Çanakkale'den İstanbul'a dönerek bir basın toplantısı düzenleyen Kasım Gülek, Geyikli olaylarının bir "*cana kasd ve öldürme teşebbüsü*" olarak niteleyerek İnönü'ye yapılan son tertiple aynı usulün kullanıldığını savunmuştur.²¹⁸ Gülek, kendilerine yönelik tertibi 48 saat önceden bilmelerine karşın bölgedeki güvenlik güçlerini tedbir almamakla da itham etmiş ve bu tür olayların sürmesinin ağır sonuçlara neden olabileceği uyarısında da bulunmuştur.

Demokratlara göre olaylar Kasım Gülek'in tertibinden ibarettir. Zafer'deki haberde bu tür tertiplere tepki olarak CHP'den istifalar ve DP'ye yoğun katılımlar olduğu ve yurdun her tarafından Başbakan Adnan Menderes'e bağlılık mesajları geldiği bildirilmiştir.²¹⁹ Çanakkale DP İl Başkanı'nın İsmet İnönü'ye gönderdiği mesajda "*aldatılıyorsunuz*" ifadesiyle olayların iç yüzünü açıkladığı ve "*Geyikli'deki müsaadesiz toplantıda CHP'lilerin DP'lilere hakaret ettikleri*" iddia edilmiştir.²²⁰ Geyikli olayları sonrasında Radyo gazetesinin yayınında "*muhalefet vatandaşları isyana ve ihtilâle teşvik*" etmekle itham edilmiş ve Türkiye'de 1961'den önce seçim olmayacağı ilan edilmiştir.²²¹ Böylece aslında erken seçim söz konusu olmayacağına göre muhalefete de bu tür toplantılara son vermesi mesajı verilmek istenmiştir. Ancak CHP'lilerin Geyikli olaylarını soruşturmak üzere bölgeye milletvekillerinden oluşan bir heyet gönderileceğini açıklaması taraflar arasındaki gerilimi yeniden tırmandıracaktı. İnönü başkanlığında olayların ele alındığı toplantıdan sonra yayınlanan tebliğde "*...Hadise vahim bir mahiyette görüldüğünden bu hadisenin mahiyet ve şümülünü mahallinde tespit etme üzere bir heyet gönderilmesi kararlaştırılmıştır*" ifadesiyle olayların araştırılmasına dair kararlılık vurgulanmıştır. Karar DP'liler tarafından tepkiyle karşılanmış ve "Meclis nizamnamesi dışında hiçbir mebus ya da mebus heyetinin tahkikata tevessül etmesi asla bahis mevzu olamaz" değerlendirmesinde bulunulmuştur. Böyle bir tahkikatın ancak TBMM kararıyla ve onun tarafından seçilecek heyet tarafından yapılabileceği de hatırlatılarak buna teşebbüs edilmesi halinde sorumluluğun yapanlara ait olacağı da vurgulanmıştır.²²² Demokratların bu kararlı tutumuna karşı İnönü "*Söylenecek bir şey yok*" derken, Kemal Satır ise bir milletvekilinin şikâyet üzerine tahkikat yapma hakkı olduğunu ifade etmiştir.²²³ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü başkanlığındaki yeni bir toplantıda DP'nin tutumu ele alınırken, Daniş Yurdakul ve Saffet Omay'dan oluşan bir heyetin Geyikli'ye gitmesi kararlaştırılmıştır. Tahkikatın CHP yönünden yapılacağı ve buna engel olunmasının anayasaya aykırı olduğu da vurgulanmıştır.²²⁴ Olaylara dair bir rapor vereceği bildirilen Çanakkale heyetinden Omay hareket öncesi açıklamasında "*hiçbir tahrikin kendilerini yollarından geri çeviremeyeceğini*" söylemiştir.²²⁵

CHP'li iki milletvekilinden oluşan heyet 19 Eylül günü vapurla Çanakkale'ye doğru yola çıkmışlardır. Gelibolu'da heyetteki CHP'lilerle sohbet eden bazı DP mensupları, henüz olay üzerinden zaman geçmeden bu tür bir tahkikatın doğru olmadığını söylemişlerdir. Ayrıca Demokratların Çanakkale'de civardan topladıkları

²¹³ Giritlioğlu, *Türk Siyasî Tarihinde*, 71.

²¹⁴ "Gülek ve arkadaşlarına tecavüz edildi", *Ulus*, 12 Eylül 1959, 1.

²¹⁵ "Çanakkale[']de dünkü müessif hadiseler", *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1959, 1.

²¹⁶ "Gülek ve arkadaşlarına tecavüz edildi", *Ulus*, 12 Eylül 1959, 2.

²¹⁷ "Gülek ve arkadaşlarına tecavüz edildi", *Ulus*, 12 Eylül 1959, 2.

²¹⁸ "Çanakkale[']deki hadiselerle dair Gülek'in yaptığı açıklama", *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1959, 1.

²¹⁹ "Gülek'in Tertip Ettiği Hadiseler", *Zafer*, 18 Eylül 1959, 1.

²²⁰ "C.H.P.lilerin Geyikli Hadiselerindeki Rolü", *Zafer*, 19 Eylül 1959, 4.

²²¹ "Radyo gazetesini 1961'den önce seçim yok, diyor", *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1959, 1.

²²² "CHP'nin bir hadiseyi tetkike yetkisi yoktur", *Zafer*, 16 Eylül 1959, 1-4.

²²³ "İç politikada mücadele şiddetlenmeye başladı", *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1959, 1.

²²⁴ "C.H.P. Merkez Yönetim Kurulu dün âni bir toplantı yaptı", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1959, 1.

²²⁵ "CHP heyeti Çanakkale[']ye bugün geliyor", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1959, 1.

vatandaşlarla bir protesto gösterisine hazırlandıkları da haber verilmiştir.²²⁶ Heyeti taşıyan vapur Çanakkale'ye saat 20:45'te ulaşmıştır. Gemiye çıkan Çanakkale Valisi Fahrettin Akkutlu ile DP Çanakkale Milletvekili Nuri Togay ile diğer DP'liler, CHP heyetiyle görüşmüşlerdir. Muhalefet milletvekillerine ilde her türlü önlemi aldıklarını; ancak bir hadiseye meydan vermemek için heyetin karaya çıkmadan İstanbul'a geri dönmesini istemişlerdir.²²⁷

Geri dönme teklifini kabul etmeyerek karaya çıkan CHP heyetine emniyet kordonunu aşarak saldıran DP'liler karşısında muhalefet milletvekilleri gemiye dönmüşler ve "Ayvalık" adlı vapur İmroz'a hareket etmiştir.²²⁸ Çanakkale'deki gelişmeleri aktaran haberlerde rıhtımda bekleyenlerin dağılmasından sonra DP'li Togay'ın "Gemi gitti, dava bitti" dediği yazılmıştır.²²⁹ Zafer gazetesi bir kez daha CHP'lileri "tahrik peşinde koşmakla" itham etmiş ve Geyiklilerin "DP'lilere hakikat hilafına yüklenen ithamları reddettikleri" savunulmuş, "hakikati gören CHP'li Geyiklili vatandaşların partilerinden çıkarak DP'ye katıldıkları" ileri sürülmüştür.²³⁰ İktidar basını Çanakkale'ye gelen tahkik heyetini büyük çoğunluğunu "CHP'lilerin oluşturduğu bir kalabalığın protesto ettiği" de savunulmuştur.²³¹ Yani Zafer'e göre CHP heyetini Çanakkale'ye sokmayan DP'lilerden ziyade CHP'lilerdir. Ne var ki, Geyikli kasabasında taraflar arasında yeni gerginliklere neden olacak gelişmeler yaşanacaktır.

İki CHP'li milletvekili ortalık sakinleştikten sonra gece saatlerinde bir motorla İmroz'dan Çanakkale'ye geçerek geceyi burada geçirmişlerdir.²³² Ertesi sabah bu vekiller "DP'liler Geyikli'yi kontrol altına aldıkları için bölgeye gidemeyince tahkikata Çanakkale'den başlamışlardır".²³³ Olaylara dair basına konuşan DP'li Çanakkale Belediye Başkanı Sadi Fenercigil, CHP'nin kuruluş yıldönümü kutlamaları sırasında Urfa Milletvekili Esat Mahmut Karakurt'un DP iktidarını "gayrimeşru" nitelemesiyle hadiselerin başladığını söylemiştir.²³⁴ O ifadenin sonrasında DP'lileri tutamadıklarını söyleyen Fenercigil, CHP'lilerin olayın etkileri soğumadan Geyikli'ye gitmek istemelerini de eleştirmiştir.²³⁵

Zafer'in "tahrik heyeti" adını verdiği CHP milletvekillerinin Geyikli'ye gitmek üzere taraftar topladıkları da ileri sürülürken, bu heyetin şehirde huzuru bozduğu ifade edilmiştir.²³⁶ Çanakkale'de partiler arasında en gergin saatler 21 Eylül gecesi yaşanmıştır. İki CHP milletvekilinden oluşan tahkik heyetinin Geyikli'ye gitme teşebbüsü Köprübaşı mevkinde yollarının trafik polislerince kesilmesiyle sonuçsuz kalmıştır. Milletvekillerine "sizi korumakla mükellefiz" diyen polisler güvenlik açısından seyahate devamın uygun görülmediğini de söylemişlerdir.²³⁷ Polislerin CHP'lilerin aracını takip eden DP'lilerin bulunduğu otomobilin geçmesine müsaade verdikleri de belirtilmiştir.²³⁸ DP İl Başkanı, basına gelişmeleri yorumlarken heyetin Geyikli'ye gitmesine kendilerinin değil, seçtikleri iktidara "gayrimeşru" denmesini hazmedemeyen "partili partisiz tüm halkın mani olduğunu" savunmuş ve "Teşkilâtımızın tek istediği şu: Dönsünler gitsinler" demiştir.²³⁹

Tıpkı İzmir ve İstanbul olayları gibi Geyikli hadiselerine de yayın yasağı getirilmiştir. Çanakkale Sulh Ceza Hakimliği'nin 23 Eylül'de aldığı bir karara göre "Çanakkale-Ezine şosesinin 31inci kilometresinde vuku bulan olayın neşri" yasaklanmıştır.²⁴⁰ Çanakkale'ye giden tahkik heyetinin İstanbul'a dönüşü sırasındaki karşılama da olaylı geçmiştir. Galata rıhtımına gelen heyet üyelerini karşılamaya gelen vatandaşlarla güvenlik kuvvetleri arasında münakaşa kavgaya dönüşmüş ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefetten nezaret altına alınanlar olmuştur.²⁴¹ Zafer'deki habere göre CHP'lilerin Geyikli'den beri süren tahrikleri İstanbul'da da sürmüştür. Muhalefetin amacının "vatandaşın huzurunu kaçırmak, polise karşı gelmek ve propaganda suretiyle kendi reklamını yapmak" olduğunu ileri süren iktidarın yayın organı, CHP'li "tahrik heyetini karşılama

²²⁶ "Çanakkale[]de dün gece müessif hadiseler oldu", *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1959, 1.

²²⁷ "Çanakkale[]de dün gece müessif hadiseler oldu", *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1959, 5.

²²⁸ "Çanakkale[]de dün gece müessif hadiseler oldu", *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1959, 5.

²²⁹ "Çanakkale[]de dün gece müessif hadiseler oldu", *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1959, 5.

²³⁰ "C.H.P.lilerin Geyikli Hadiselerindeki Rolü", *Zafer*, 19 Eylül 1959, 1-4.

²³¹ "C.H.P. Heyetini Çanakkaleliler Karaya Çıkmadı", *Zafer*, 20 Eylül 1959, 4.

²³² Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 247.

²³³ "CHP Tahkik Heyeti dün Çanakkale[]ye çıkabildi", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1959, 1.

²³⁴ "CHP Tahkik Heyeti dün Çanakkale[]ye çıkabildi", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1959, 5.

²³⁵ "CHP Tahkik Heyeti dün Çanakkale[]ye çıkabildi", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1959, 5.

²³⁶ "C.H.P. Heyeti Çanakkale'de Tahriklere Devam Ediyor", *Zafer*, 21 Eylül 1959, 4.

²³⁷ "C.H.P. Heyetinin Dünkü Cür'et Teşebbüsü", *Zafer*, 22 Eylül 1959, 1.

²³⁸ "C.H.P. Heyetinin dün Geyikliye Gitmesine polisler mâni oldu", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1959, 1.

²³⁹ "C.H.P. Heyetinin Dünkü Cür'et Teşebbüsü", *Zafer*, 22 Eylül 1959, 4.

²⁴⁰ "Ezine yolundaki hâdise ile ilgili neşir yasağı", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1959, 1.

²⁴¹ "C.H.P. tahkik heyetinin gelişi dün hâdiseli geçti", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1959, 1.

bahanesiyle” rıhtıma gelenlerin taşkınlık yaptıklarından gözaltına alındıklarını ileri sürmüştür.²⁴² Galata rıhtımında çıkan olaylara dair açıklama yapan İstanbul Valisi Ethem Yetkiner, uyarılmış olmalarına rağmen toplanmakta ısrar eden CHP’lileri kanuna karşı gelmekle suçlamış ve bundan sonra da kanuna karşı gelenlerin aynı akıbetle karşılaşacaklarını söylemiştir.²⁴³ Geyikli, Çanakkale ve İstanbul olaylarının ardından CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek görevinden istifa etmiş ve İsmail Rüştü Aksal yeni genel sekreter olmuştur.²⁴⁴

27 Mayıs’a Doğru Tırmanan Gerilim: Himmetdede’de İnönü’nün Treninin Durdurulması

1960’ın Mart ayında CHP’de yeni bir seyahat programı ortaya çıkmış, genel başkan İsmet İnönü’nün 3 Nisan’da Kayseri’ye giderek buradaki İl Kongresi’nde bulunacağı ve sonrasında Çorum ve Amasya’daki kongrelere katılacağı bildirilmiştir. Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal da Güney vilayetlerine bir seyahat düzenleyecektir.²⁴⁵ Ne var ki, İnönü’nün gezisinden önce Kayseri’ye bağlı Yeşilhisar’da yapılan Tarım Kredi Kooperatifi seçimlerini CHP adaylarının kazanması üzerine olaylar çıkmıştır. Haberlere göre seçim sonuçlarını hazmedemeyen DP’liler CHP’lilerin evlerine saldırmışlar, olaylardan sonra gözaltına alınan Demokrat Partili vatandaşlar DP İlçe Başkanı tarafından serbest bırakılmıştır.²⁴⁶ Olaylar sırasında “*DP’lilerin talimatıyla polislerin halka ateş açtığı*” da belirtilmiştir. İsmet İnönü, Kayseri seyahatinin hemen öncesinde Yeşilhisar’daki olaylara ilişkin bölgeye giderek araştırma yapan CHP heyetiyle görüşerek bilgi almıştır.²⁴⁷ Nitekim büyük yankı uyandıran bu olaylar hakkında Savcılık tarafından yayın yasağı getirilmiştir.²⁴⁸ CHP liderinin yola çıkacağı sabah Kayseri Valisi Ahmet Kınık’ın İçişleri Bakanı Gedik’in talimatıyla İsmet İnönü’ye gönderdiği telgrafta şehre gelmemesi istenmiş, ilde gergin bir ortam olduğu ve parti kongrelerinin iptal edildiği de bildirilmiştir.²⁴⁹ Kınık’ın İnönü’ye gönderdiği telgrafi bazı DP milletvekilleriyle istişare ederek hazırladığı bildirilmiştir.²⁵⁰ Aydemir de Kınık’ın kendi inisiyatifiyle böyle bir telgraf gönderemeyeceğini savunmuştur.²⁵¹ İsmet İnönü, telgrafi okuduktan sonra arkadaşlarıyla kısa bir görüşme sonrasında Kınık’a cevap telgrafında kongreler iptal edilse bile seyahat hürriyetinin kısıtlanamayacağını; Kayseri’ye gelmek üzere yola çıktığını ifade etmiştir.²⁵² İnönü mesajında şöyle demiştir: “*Milletvekili, Parti Başkanı ve kanuna hürmetkâr bir vatandaş olarak Kayseri’ye hareket ediyorum, hadiseleri yerinde müşahede etmek mecburiyetindeyim.*”²⁵³

2 Nisan’da Ankara’dan mototrenle Kayseri’ye hareket eden İsmet İnönü’yü gardan uğurlamak üzere gelen vatandaşlardan 12’sinin “*CHP Genel Başkanı’nı alkışladıkları*” gerekçesiyle nezaret altına alındıkları bildirilmiştir. Karakolda ifadeleri alınan bu kişilerin daha sonra serbest bırakıldıkları öğrenilmiştir.²⁵⁴ İnönü’yü Kayseri’ye götüren tren şehre 30 kilometre uzaktaki Himmetdede istasyonunda durdurulmuş ve saat 13:30’dan 16:30’a kadar bekletilmiştir.²⁵⁵ Niğde’den gelen askerler tarafından kuşatılan vagonun etrafında İnönü’yü bekleyen vatandaşlar dağıtılmaya çalışılmış, o sırada Vali yardımcısı CHP liderinden “*Yeşilhisar olayları nedeniyle şehre girmesinin Valilik tarafından sakıncalı görüldüğü için Ankara’ya dönmesini*” istemiştir. İnönü, yasa dışı emri tanımadığını ve sıkıyönetim ilan edilmediğine göre Kayseri’ye girmesine kimsenin engel olamayacağını söylemiştir.²⁵⁶ Bu üç saatlik süre zarfında taraflar arasında müzakereler yürütülerek çözüm yolu aranmaya çalışılmıştır. İsmet İnönü, kendisini Ankara’ya götürmek üzere hazırlandığı bildirilen araçlara binmeyi de reddetmiştir. Bir süre sonra trenden inerek kendisini karşılamaya gelen vatandaşlarla konuşan İsmet İnönü, tekrar vagona döndüğünde bu kez kendisine Kayseri’ye gidebileceği söylenince “*Tertibiniz bitti mi?*”

²⁴² “C.H.P.lilerin Çirkin Ve Tertipli Tahrirleri”, *Zafer*, 25 Eylül 1959, 1-4.

²⁴³ “İstanbul Valisinin beyanati”, *Zafer*, 26 Eylül 1959, 4.

²⁴⁴ “Gülek genel sekreterlikten çekildi”, *Ulus*, 28 Eylül 1959, 1.

²⁴⁵ “İnönü ile Aksal’ın gezi programları belli oldu”, *Ulus*, 24 Mart 1960, 1.

²⁴⁶ “Yeşilhisar ilçesinde polis halka ateş açtı”, *Ulus*, 25 Mart 1960, 1; Tanel Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, 197.

²⁴⁷ “İnönü izahat aldı”, *Ulus*, 28 Mart 1960, 1.

²⁴⁸ “Yeşilhisar olayları hakkında yayın yasağı”, *Ulus*, 29 Mart 1960, 1.

²⁴⁹ *Akis*, 6 Nisan 1960, 4; Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 306; Demirel, *Türkiye’nin Uzun*, 316.

²⁵⁰ *Akis*, 6 Nisan 1960, 4.

²⁵¹ Aydemir, *İkinci Adam*, 395.

²⁵² *Akis*, 6 Nisan 1960, 4.

²⁵³ “Kayseri’ye geliyorum”, *Ulus*, 3 Nisan 1960, 1.

²⁵⁴ “İnönü[’]nün hareketi sırasında hadiseler”, *Ulus*, 3 Nisan 1960, 3.

²⁵⁵ “İsmet İnönü Kayseri[’]ye girdi”, *Ulus*, 3 Nisan 1960, 5; Güngör, *Muhalefette CHP*, 500.

²⁵⁶ “İsmet İnönü Kayseri[’]ye girdi”, *Ulus*, 3 Nisan 1960, 5.

Selâmetle gideceğiz tabi" cevabı vermiştir.²⁵⁷ Akşam saatlerinde girdiği Kayseri'de kendisini karşılamaya gelenlere teşekkür eden İnönü'nün akşam bir parti toplantısına katılacağı bildirilmiştir.

Ulus'taki bir başka ayrıntıya göre de Vali Kınık'ın makam odası tamamen DP'liler tarafından doldurularak gizli görüşmelerde bulunulmuştur.²⁵⁸ Trenin bekletilmesine CHP'lilerin büyük tepki göstererek Valiye protesto telgrafları yolladıkları, İstanbul'daki partili gençlerin ise Kayseri'ye gelmeye hazır olduklarını bildirdikleri basında çıkan haberler arasındadır.²⁵⁹ Geceyi Kayseri'de geçiren İnönü ertesi sabah Ankara'ya dönecektir. İktidar tarafında tıpkı diğer olaylarda olduğu gibi Himmetdede olayı da "*CHP'lilerin tahriki*" olarak değerlendirilmiştir. Zafer İnönü'yü "eski Millî Şef" nitelemesiyle anarak onun Kayseri'ye kongre bahanesiyle tahrik amaçlı geldiğini savunmuştur. Söz konusu kongrenin iptal edildiği halde İnönü'nün bu şehre gelmesini eleştiren yorum/haberde şu değerlendirmeler yapılmıştır: "*...Üç dört bin kadar bir taraftarlar ve seyirciler tarafından sözde gösteriş ve sözde nümayiş yapıldı... Bu ne eda, bu ne tehdit... Görülüyor ki, eski millî şef, şeflik zamanından kalan tabiatlarını bir türlü terk edemiyor...*"²⁶⁰

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Ankara'ya dönüş rotası da sorun teşkil etmiştir. İnönü'nün dönüşünde Yeşilhisar'dan geçmesi; ancak bunun açıktan duyurulmaması planlanmıştır.²⁶¹ 3 Nisan sabahı yola çıkan İnönü beraberindeki 40 milletvekili ve basın mensupları Yeşilhisar, Niğde, Aksaray üzerinden Başkent'e ulaşmayı amaçlamış, ne var ki İncesu mevkinde askerî barikatlar tarafından yolları kesilmiştir. Kafilenin sabah 09:30'dan akşam 18:30'a dek muhasara altında tutulduğu bildirilmiştir.²⁶² İncesu'daki köprü yolunun askerî araçlarla kesilmesi üzerine duraklayan kafiye Yeşilhisar'a gidemeyeceği, meydana gelen olaylardan sonra İnönü'nün oraya gelmesinin hükümetçe sakıncalı bulunduğu söylenmiştir.²⁶³ Kayseri Valisi Kınık ile Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten'in da İncesu'ya gelmesi sonrası CHP heyetiyle uzun süreli görüşmeler yapılmış, zaman zaman Ankara'da İçişleri Bakanı Dr. Gedik ile telefonda konuşulmuştur.²⁶⁴ Görüşmelerin sonucunu bekleyen İsmet İnönü de aracından inerek ve askerlerle sohbet ederek, kapatılan köprüyü geçmiş ve peşinden gelen vatandaşlarla beraber yürümüştür. Muhalefet lideri daha sonra geri dönerek ilçe başkanının evinde istirahate çekilmiştir.²⁶⁵ Yürüyüş sırasında İnönü'nün yanında olan damadı ve gazeteci Metin Toker, onun askerlerin başındaki Binbaşı Selahattin Çetiner'e "*Ateş emri verecek misin?*" diye sorduğunu ve "*Ne münasebet Paşam! Size ateş açtırmaktansa kendimi vurup intihar etmeyi tercih ederim*" dediğini yazmıştır.²⁶⁶

Taraflar arasındaki uzun süreli görüşmeler akşam saatlerinde uzlaşmayla sona ermiş, İnönü ve beraberindekilerin askerî kordonun kaldırılmasıyla Ürgüp üzerinden Ankara'ya gidebilecekleri bildirilmiştir.²⁶⁷ İsmet İnönü, Ürgüp'teki demecinde kendisinin yasalara saygılı olduğunu, fakat kanuna aykırı hiçbir teşebbüs ve muameleyi kabul etmeyeceğini ifade etmiştir.²⁶⁸ İncesu olayı yorumlayan Zafer, "*bu seyahat alelâde bir seyahat normal yolculuk değil*" ifadesinden sonra CHP'lilerin "*Balkan komitacılığı*" yaptığını savunmuştur. İnönü'nün kongreyi bahane ederek Kayseri'ye geldiği ve önceden yapılmış bir plan dahilinde hareket ettiği ileri sürülmüştür. Kayseri'deki idare amirlerinin tek gayesinin "*vatandaşların huzurunun bozulmasını önleyecek tedbirleri almak*" olduğunu yazan Zafer, Yeşilhisar'a gitme çabasını da "*...Meseleyi bir seyahat serbestisi, alelâde bir ölçü ile ele almak caiz değil...*" sözleriyle ele almış ve "*oraya hükümeti basmağa kıyam edenleri... tebrik ve daha ileri hareketlere girişmeleri için teşvik maksadı mı güdülmektedir?*" yorumu yapılmıştır.²⁶⁹ Demirel'in aktardığına göre "iktidar mücadelesinde en fazla sorun rakibin davranışına aşırı tepki göstermekti" ve bu durum baştaki partiye yarar sağlamıyordu.²⁷⁰ Türkiye'de DP örneğinde gerçekten durum böyle olmuştur. Nitekim özellikle 1957 sonrasında iktidarla muhalefet arasındaki gerginlik sürekli tırmanmış ve 10 senelik DP dönemi 27 Mayıs 1960 günü askerlerin yönetime el koymasıyla sona ermiştir.

²⁵⁷ "İsmet İnönü Kayseri[']ye girdi", *Ulus*, 3 Nisan 1960, 5.

²⁵⁸ "İsmet İnönü Kayseri[']ye girdi", *Ulus*, 3 Nisan 1960, 5.

²⁵⁹ "Kaderinizi tarihin hükmüne bırakıyoruz", *Ulus*, 3 Nisan 1960, 5.

²⁶⁰ "Eski Millî Şef Bir Türlü Eskidiğini Farkedemiyor", *Zafer*, 3 Nisan 1960, 1-3.

²⁶¹ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 315.

²⁶² "Tarumar olmak yolundadırlar", *Ulus*, 4 Nisan 1960, 1.

²⁶³ "Tarumar olmak yolundadırlar", *Ulus*, 4 Nisan 1960, 3.

²⁶⁴ "Tarumar olmak yolundadırlar", *Ulus*, 4 Nisan 1960, 3.

²⁶⁵ "Tarumar olmak yolundadırlar", *Ulus*, 4 Nisan 1960, 3.

²⁶⁶ Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 318., Aydemir, *İkinci Adam*, 396; Birand, vd., *Demirkırat*, 161.

²⁶⁷ "Tarumar olmak yolundadırlar", *Ulus*, 4 Nisan 1960, 3.

²⁶⁸ "Tarumar olmak yolundadırlar", *Ulus*, 4 Nisan 1960, 1.

²⁶⁹ "C.H.P. liderleri Balkan Komitacılığı Yapıyor", *Zafer*, 4 Nisan 1960, 1-4.

²⁷⁰ Demirel, *Türkiye'nin Uzun*, 319.

Sonuç

Cumhuriyet devri Türk siyasal hayatında Osmanlı dönemi siyasî hayatından miras kalan anayasa, Parlamento, siyasî partiler gibi kurumlar devam etmiş; ancak yine ilk örnekleri bu dönemde gözlenen muhaliflere karşı baskı ve hatta şiddet uygulamaları 1923 sonrasında da yaşanmıştır. Bu tür baskıların ilk ve önemli nedeni muhalefete karşı tahammülsüzlüktür. İkinci olarak demokratik rejimlerin esaslarından olan uzlaşma ve hoşgörü eksikliğidir. Üçüncü olarak partilerin lider kadrolarındaki sert söylemlerin tabana çok defa sertlikle, hatta şiddet olayları olarak yansımalarıdır. DP döneminde özellikle muhalefetin en etkili aktörü İsmet İnönü'ye karşı bilhassa 1957-60 süresince yaşananlar da bununla ilişkilidir. Bu üç yıllık süreçte Menderes ve İnönü arasındaki tartışmalar bu çalışmanın konusu dışında kalmakla beraber, iki liderin söylemlerindeki sertlik bu üç senelik dönemde iktidar partisi olmanın avantajını idare adamları vasıtasıyla bir baskı unsuru olarak kullanan DP'yi hırçınlığa ve hatta sertliğe yöneltmiştir. 1950'de serbest seçimle iktidarı devralma başarısı gösteren DP'de 1954 sonrası otoriterleşme eğilimi artmış, buna karşılık muhalefet ve ondan gelen eleştirilere karşı baskılar başlamıştır. Özellikle 1956'da Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu çıktıktan sonra bu kanun bir baskı aracı olarak kullanılmış, muhalefeti ama asıl olarak CHP ve onun genel başkanı, eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü sindirme çabaları yoğunlaşmıştır. Aslında bu tür baskı örnekleri daha 1952'de ilk önce Balıkesir'de İnönü'nün yapacağı mitingi engellemeye çabalarıyla başlamış, aynı engelleme çabaları 1958'de Zile'de tekrarlanmıştır. Her iki olayda da yaşanan gerilimde idare adamları kanalıyla muhalefetin siyasal faaliyetleri engellenmeye çalışılmış, taraflar arasındaki çatışmalar günlerce polemik konusu yapılmıştır. 1957'deki seçimlerde DP'nin iktidarda kalsa da güç kaybına uğraması, TBMM'deki dengelerin muhalefet lehine değişmesi siyasette gerilimi arttırmıştır. Tartışmalı geçen seçimler sonrasında Gaziantep'teki hadiseler 1946 sonrasında dengeli giden seçim mücadelesini tekrar tartışmalı bir ortama taşımış, şehirdeki iktidar ve muhalefet mensupları arasındaki gerginlikler Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına da yansımıştır.

Bu seçimlerde DP'nin oy kaybıyla beraber TBMM'de milletvekili sayısı azalırken, muhalefet bloğunun güç kazanması 1960'a kadar siyasette sertleşmeyi ve kutuplaşmayı arttırmıştır. 1958 Zile, 1959 Uşak ve Topkapı olaylarıyla, 1960 Himmetdede hadisesini bu çerçevede ele almak yerinde olur. Bu devrede İsmet İnönü'nün seyahat yapacağı yerlere önceden DP'li milletvekili ve bakanların gelerek çeşitli faaliyetlerde bulunmaları da iktidarın muhalefet üzerinde baskı kurmaya çalıştığı kanısını uyandırmıştır. Uşak ve Topkapı olaylarında İnönü'nün can güvenliğini tehlikeye sokan şiddet olayları, onun tarihi kişiliğinden dolayı büyük tepki çekmiştir. Neticede partiler arasında karşılıklı olarak tahammülün azaldığı bu devrede tahammülsüzlük ve siyasî dayatmalar demokratik rejimi sarsmıştır. İsmet İnönü'nün 1922'de Büyük Taarruz günlerinde kaldığı Uşak'taki karargâh evini ziyaret etmesini engelleme çabaları da demokratik teamüllerle bağdaşmamaktadır.

DP dönemindeki siyasal şiddet olaylarında ve muhalefete karşı yaptırımlarda olayların geçtiği yerlerdeki Vali ve kaymakam gibi idare adamları esasen aldıkları talimatın gereğini yapmaya çalışırken, muhalefet kanadının tepkisini çekmişlerdir. Geyikli'de CHP heyetinin, Kayseri yolunda ve Ankara'ya dönüş yolunda İsmet İnönü'nün yolunun kesilmesi anayasanın seyahat hürriyetiyle ilgili hükümlerine aykırılık teşkil etmektedir. Seyahat hürriyetinin kısıtlanmasına yasal gerekçe bulunamadığı ve bunun da eleştirileri arttırdığı söylenmelidir. Neticede bu süreçten DP iktidarı hiçbir yarar sağlayamamış, aksine bu süreçte yara almıştır. Siyasal şiddet ve baskılar dönemlerine iki taraf basını açısından bakıldığı zaman kendi partilerini savunma içgüdüğü ön plana çıkar. Bu nedenle Balıkesir, Zile, Uşak ve Himmetdede hadiseleri DP basını tarafından otoriteye başkaldırma yahut halkı iktidarı tahrik etme çabasının bir neticesi olarak yorumlanmıştır. CHP basını ise olayları değerlendirirken, karşı tarafın baskılarını ve genel başkanlarına karşı idarenin "partizanca" tutumunu ön plana çıkarmıştır. 1950-1960 arasında iki parti arasında yaşanan gerginlikler ve muhalefete yönelik baskılar demokratik rejimi çıkmaza sürüklerken, gittikçe tırmanan olaylar 27 Mayıs'a giden süreci hızlandırmış ve demokratik rejim askerî müdahaleyle kesintiye uğramıştır.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Telif Eserler

- A. Adnan Adıvar. "Son Demokrasi Cilveleri", *Cumhuriyet*. 15 Ekim 1952.
- Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayın, 3.bs., 2007.
- Akbıykoğlu, Ali Rıza. *Demokrasi ve İsmet Paşa*. Ankara: Filiz Matbaacılık, 1986.
- Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları: 5.bs. 2008.
- Albayrak, Mustafa. *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam: III.C.*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968.
- Baradan, Hüseyin. Bu Gözler Neler Gördü", İzmir: Ege-Koop Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği.
- Bilâ, Hikmet. *CHP Tarihi: 1919-1979*. Ankara: Doruk Matbaacılık Sanayii, 1979.
- Birand, Mehmet Ali, DüNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent. *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991.
- Birgit, Orhan. *Evvil Zaman İçinde*. İstanbul: Doğan Kitap, 2.bs., 2006.
- Burçak, Rıfki Salim. *On Yılın Anıları (1950-1960)*. Ankara: NuroL Matbaacılık, 1998.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasinin Tarihi: 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi, 3.bs., 2004.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*. Ankara: İmge Kitabevi, 3.bs., 2004.
- Demirci, Aytaç, DüVenci, Yusuf Rıza. *Bir Mücadele Gazetesi: Demokrat İzmir*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Demirel, Tanel. *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Emrence, Cem. *Serbest Cumhuriyet Fırkası: 99 Günlük Muhalefet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2.bs., 2014.
- Erer, Tekin. *On Yılın Mücadelesi*. İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.
- Erer, Tekin. *Türkiye'de Parti KavgaLarı*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1966.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi, 1990.
- Giritlioğlu, Fahir. *Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii C: 2*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1967.
- Gülen, Ahmet. *Ne İçindeyiz Ne Dışında: Mülakatlarla Yakın Tarihimiz*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2021.
- Güley, Ferda. *Kendini Yaşamak: Anılar*, İstanbul: Cem Yayınevi. 1990.
- Göğüş, Ali İhsan. *Hep İsmet Paşa'nın Yanında*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008.
- Güngör, Süleyman, *Muhalefette CHP*, Ankara: Alternatif Yayınları, 2004.
- Kansu, Aykut. *İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi: 1908-1913*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Karakuş, Emin. *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözüyle: İşte Ankara*. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977.
- Karayaman, Mehmet. *İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının İçyüzü*, Uşak: AKY, 2013.
- Karayaman, Mehmet. "İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının Sebep ve Sonuçları", *Tarih Okulu*, 8 (2010): 19-49.
- Karpat, H. Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller*. İstanbul: Afa Yayınları, 1987.
- Sarol, Mükerrrem. *Bilinmeyen Menderes, 2.C.* İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 18. bs., 2009.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: DP'nin Altın Yılları: 1950-1954*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye: 1957-1960*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. bs., 1992.
- Topuz, Hıfzı. *II. Meşrutiyetten Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- Tunaya, Z. Tarık. *Türkiye'de Siyasî Partiler: 1859-1952*. İstanbul: 1952.
- Zürcher, Jan Erik. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları, 21.bs., 2007.

Sürelî Yayınlar

Akis

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Dünya

Ege Ekspres

Forum

Hürriyet

Ulus

Vatan

Yeni Asır

Zafer